

Univerzita Karlova

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

**Reflexe křesťanské víry v období první republiky v literárním díle Jana Čepa a myšlení
Přemysla Pittra**

**The Reflection of Christian Faith at the Age of the First Republic in the Literary Work
of Jan Čep and Thoughts of Přemysl Pitter**

Vedoucí práce:

ThDr. Kamila Veverková, Th.D.

Autor práce:

Dominika Jelínková

Praha, 2014

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala všem, kteří mi pomáhali s přípravou práce nebo mě jakkoli podporovali během jejího psaní. Především bych chtěla poděkovat vedoucí mé diplomové práce ThDr. Kamile Veverkové Th.D. za její čas, ochotu, trpělivost, cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne 1. května 2014

.....

Dominika Jelínková

Anotace

Práce popisuje v úvodní kapitole dobu první Československé republiky, tedy roky 1918-1938. Zabývá se vznikem první republiky, novou ústavou, sociálním zákonodárstvím, vztahem republiky k Rakousku, německou menšinou v pohraničí a situacemi, které předcházely druhé světové válce. Zmíněna je i slovanská vzájemnost. Ve druhé kapitole je pojednáno o křesťanství v těchto letech, tedy o vzniku nových církví a jejich základnímu směřování, konfesijním rozložení obyvatel a církevní krizi, která v tomto období nastala. Část kapitoly je také věnována prvnímu československému prezidentovi T. G. Masarykovi a jeho myšlenkám, především náboženským. Poslední kapitola se zabývá dvěma autory, Janem Čepem a Přemyslem Pittrem, jejich životy, tvorbou a myšlenkami z tohoto období. Rozbor písemností obou autorů je veden snahou o vystihnoutí jejich reakce na církevní situaci daného období a jejich vlivem na náboženské a politické dění především v období první republiky.

Klíčová slova

Křesťanství; Víra; T.G. Masaryk; První republika; Jan Čep; Přemysl Pitter; Dvojí domov; Pacifismus.

Anotation

The first chapter of the thesis describes the period of the First Czechoslovak Republic (1918-1938). This chapter describes the establishment of the First Republic, a new constitution, social legislation, relations between Czechoslovakia and Austria, the German minority in Czechoslovakia's borderlands and the events preceding World War II. Also mentioned is the issue of Slavic solidarity. The second chapter outlines the nature of Christianity in this period, meaning the establishment new churches and their basic directions, the confessional distribution of the population and the crisis in the church which began during this era. Part of the chapter is devoted to the first president of Czechoslovakia, T. G. Masaryk, and his thoughts, particularly those relating to religious belief. The last chapter will form an analysis of the writers, Jan Čep and Přemysl Pitter: their lives, work and thoughts from this period. The analysis of documents of both these authors aims to capture their response to the religious situation of those years and how they, in turn, influenced religious and political events during the period of the First Republic.

Keywords

Christianity, Faith, T.G. Masaryk; First Republic; Jan Čep; Přemysl Pitter; Dvojí domov; Pacifism.

Obsah

Úvod.....	8
1. První republika.....	10
1.1. Slovanská vzájemnost.....	14
2. Křesťanství v období první republiky.....	16
2.1. Katolická církev	16
2.2. Tolerance	18
2.3. Tomáš Garrigue Masaryk a církev.....	19
2.4. Protestantismus	21
2.5. Církev československá.....	23
2.6. Pravoslaví.....	25
2.7. Myšlenka náboženská u T. G. Masaryka.....	25
3. Jan Čep a Přemysl Pitter	28
3.1. Jan Čep.....	28
3.1.1 Život a dílo.....	28
3.1.2 Rozbor díla.....	34
3.2. Přemysl Pitter.....	42
3.2.1 Život a veřejné působení.....	42
Závěr	55
Použitá literatura	57
Summary.....	61

Seznam zkratek

atd	a tak dále
CČS	Církev československá
kol.	kolektiv
např.	například
popř.	popřípadě
pozn.	poznámka
s.	strana
srov.	srovnej
sv.	svatý
tj.	to je

Úvod

Ve své diplomové práci popisuji období první Československé republiky, tedy let 1918-1938, její vznik, zahraniční politiku, národnostní rozložení, zákonodárství atd. Nově vzniklý Československý stát je v mnohé literatuře charakterizován jako zlatá doba naší historie a já s tím nemohu jinak, než souhlasit. Přesto jsem se pokusila nastínit problémy týkající se především německé menšiny, které vedly v roce 1938 k zániku první republiky.

Kromě obecných údajů se soustředím především ve druhé kapitole na náboženský život a vývoj, který je v těchto letech velice pestrý. Demokracie a náboženská svoboda měly za následek vznik nových církví, např. Církve československé, a otevřenost k církvím zahraničním, což zapříčinilo náboženskou různorodost na našem území. Zároveň ale dochází k silné kritice katolické církve a v konečném důsledku můžeme hovořit o církevní krizi, a to i v souvislosti s prohlubující se sekularizací společnosti.¹ Je zde popsáno konfesijní rozdělení populace a zároveň snaha o zachycení hlavních myšlenek třech základních konfesí, tedy katolické církve, Církve československé, pravoslavné a Evangelické církve Bratrské. Nechybí ani reflexe vztahu prvního československého prezidenta T. G. Masaryka k jednotlivým konfesím, stejně tak jako myšlenka náboženská, která je podle něj vedoucí myšlenkou českého národa.

Poslední kapitola je věnována dvěma autorům tehdejší doby, Janu Čepovi a Přemyslu Pittrovi. Oba autoři jsou literárně plodní v období první republiky a náboženská situace není ani jednomu lhostejná. Jan Čep ji reflektuje ve svých beletriích a jako katolík se spíše vrací k době předchozí, která pro něj představovala jistotu a bezpečí. Novou dobu vnímá ustrašeně a kriticky. Přemysl Pitter je oproti němu veřejně velice aktivní, bojuje za pacifismus a stará se o děti pocházející ze znevýhodněných poměrů. Je šířitelem vegetariánství, prohibice a vystupuje proti kouření. Jeho myšlenky se mi podařilo shromáždit především díky jeho novinářské činnosti v časopisu *Sbratření*, kterému byl i redaktorem.

¹ Více viz. MAREK, Pavel. *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918-1924)*. Brno: L. Marek, 2005.

McLEOD, Hugh. *Sekularizace v západní Evropě (1848-1914)*. Brno: CDK, 2008.

McLEOD, Hugh. *Náboženství a lidé západní Evropy (1789-1989)*. Brno: CDK, 2007.

V první kapitole jsem čerpala převážně z děl Kamila Krofty, ministra zahraničních věcí v letech 1936-1938. Stejně tomu tak bylo i v druhé kapitole, kterou jsem doplnila další sekundární literaturou, především od Martina C. Putny. Poslední část práce se zabývá dvěma autory, a proto jsem vycházela z jejich děl, u Čepa to jsou sbírky próz a u Pittra hlavně novinové články. Dále jsem se inspirovala Mojmiřem Trávníčkem, který napsal Čepovu biografii *Pout' a vyhnanství: život a dílo Jana Čepa*² a Pavlem Kosátkem a Tomášem Pasákem, kteří se zase věnují Přemyslu Pittrovi.

² TRÁVNÍČEK, Mojmír. *Pout' a vyhnanství: Život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996.

1. První republika

O Velikonocích 1916 byl formálně schválen program rakouských Němců, který řešil jazykovou otázku. Podle něj měla být němčina jedinou řečí na německých územních celcích a na českém území se mělo uvnitř úřadovat německy a navenek dvojjazyčně. Tedy v Čechách ani na Moravě by se nesmělo hovořit češtinou na úřadech ani na soudech. Program se koncem roku 1916 začal uskutečňovat a protirakouské nálady začaly v českých zemích sílit.

V roce 1918 došlo k pádu habsburské říše, na jejíž troskách mohla vyrůst Československá republika a další státy. Za vznikem těchto států stojí mimo jiné hnutí, které ovládalo od francouzské revoluce evropské dějiny. „*Vlastním zdrojem toho hnutí byla myšlenka,... že každý národ má od přírody právo sám rozhodovati o svých osudech, sám určovati zásady svého života i směr svého vývoje.*“³

Dne 14. listopadu 1918 bylo svoláno Národní shromáždění, které se skládalo ze zástupců politických stran, a vyhlásilo stát československý za republiku a jmenovalo prof. T. G. Masaryka prvním prezidentem⁴. Národním shromážděním byla také dosazena první vláda, jejíž předsedou se stal dr. Karel Kramář, Milan Rastislav Štefánik byl zvolen ministrem války a Edvard Beneš ministrem zahraničních věcí⁵. V lednu 1919 začala jednání o mír⁶, která přinesla Československu především konečnou podobu jeho hranic. K Československu bylo připojeno malé území hlučínské a dvě další malé části⁷ a připadla mu také západní část Těšínska. Československá republika tedy „*Vznikla obnovou bývalého státu českého, neboli t. zv. zemí historických, Čech, Moravy a Slezska a připojením Slovenska i Podkarpatské Rusi.*“⁸

Dne 29. února 1920 byla schválena ústava. „*Ústava Čsl. státu zrušila výsady pohlaví, rodu a povolání, zaručila svobodu projevu mínění v mezích zákona, svobodu učení a badání,*

³ KROFTA, Kamil. *Z dob naší první republiky*. Praha: Jan Laichter, 1939, s. 23.

⁴ Ten tou dobou pobýval v zahraničí a vrátil se až 21. prosince 1918.

⁵ Oba politici byli tou dobou také za hranicemi naší země. Štefánikovo letadlo se zřítilo, když se vracel do vlasti.

⁶ Jednání začala postupně: V Paříži v lednu 1919, ve Versailles v červnu 1919, v Saint-Germain en Laye v září 1919 a v Trianonu v červnu 1920.

⁷ Staré Vitorazsko a kraj okolo Valtic.

⁸ KOL. AUTORŮ. *Idea československého státu*. Praha: Národní rada československá, 1936, s. 8.

*konečně svobodu svědomí a vyznání.*⁹ V ústavě bylo dále stanoveno, „že jediným zdrojem státní moci je lid, přiznala zákonodárnou moc Národnímu shromáždění, složenému z poslanecké sněmovny (300 poslanců) a ze senátu (150 poslanců).“¹⁰ Prezident měl být volen Národním shromážděním vždy na sedm let. Největší strany od roku 1926 byly následující: agrární, československá sociální demokracie a československá strana národně sociální. Roku 1920 byla založena strana komunistická.

Ve sféře sociálního zákonodárství se stát snažil především zvýšit životní úroveň u nižší vrstvy populace. Nejprve byla zavedena v roce 1918 osmihodinová pracovní doba. V dalších letech se zlepšilo nemocenské pojištění dělnické vrstvy a v roce 1924 byl vydán zákon, který zřizoval invalidní a starobní pojištění. Byly zlepšeny i další druhy pojištění. Proti nezaměstnanosti se snažil stát bojovat novými stavbami. Rozvinula se péče o invalidy, především válečné, sirotky po padlých a další.

Vztah nové Československé republiky k Rakousku se vyvíjel poměrně hladce, jelikož oba státy chtěly rychle upravit vzájemné vztahy, které se pomocí smluv během pár let urovnaly. Roku 1922 dokonce půjčilo Československo Rakousku, které procházelo finanční krizí, půl miliardy. Dne 13. března 1938 bylo Rakousko obsazeno německými vojsky a Československo již nemělo prostředky na další finanční podporu.

Oproti Rakousku se s novým uspořádáním Evropy nebylo schopné vyrovnat Maďarsko, o čemž svědčí napadení Slovenska v roce 1919 a další rozličné pokusy o rozšíření státu. Vztahy se uklidnily roku 1923, kdy potřebovala maďarská vláda zahraniční úvěr. Obchodní smlouva mezi Československem a Maďarskem byla ovšem sjednána teprve roku 1927.

Po první světové válce se velice hladce vyvíjel vztah Československa k Německu. Československá republika neměla na Německo žádné územní nároky kromě Hlučínska, se kterým neměli Němci velké problémy. Němci žijící na území Československa se tou dobou k poraženému Německu nehlásili a chtěli patřit do nově vzniklého Rakouska. Vztahy mezi oběma státy znepríjemňoval fakt, že Československo bylo spojencem Francie. V říjnu 1925

⁹ Tamtéž, s. 251.

¹⁰ KROFTA, Kamil. *Malé dějiny československé*. Praha - Orbis: Matice česká, 1947, s. 108.

proběhlo v Locarně jednání, které urovnalo spory mezi Francií a Německem a tím pádem uvolnilo i napětí mezi Německem a Československem a byla mezi nimi sjednána arbitrážní smlouva. O vztahu mezi Československem a Německem je pojednáno níže.

Dále došlo k vytvoření obranného spolku s Jugoslávií v roce 1920 a v roce 1921 s Rumunskem a svazek těchto tří států se označuje Malá dohoda. Původně měla trvat dva roky, ale postupně se obnovovala, naposledy roku 1933. Hlavním důvodem vzniku Malé dohody byla obrana proti Maďarsku, které se nemohlo srovnat s novou podobou Evropy. Malou dohodu zničilo sebrání části Československého území v roce 1938 (viz. níže) a 1939 a jeho následná okupace Němci.

Zajímavou se ukazuje národnostní statistika z roku 1921, kdy měla Československá republika 13 612 424 obyvatel, z nichž bylo 65,5% Čechů a Slováků; 23,4% Němců; 5,6% Maďarů; 3,4% Rusínů; 1,3% Židů; 0,6% Poláků a 0,3% jiných národností¹¹. V roce 1930 narostl počet obyvatel přibližně o milion a procentuální rozložení obyvatel se příliš nezměnilo. Statistika ale ukazuje, že v Československé republice žil velký počet jiných národností. Přibližně další dva miliony Čechů a Slováků žily mimo území Československé republiky.

Německá menšina působila Československu potíže, jelikož zde bylo kolem tří a půl milionu německých občanů, kteří byli kulturně i politicky vyspělí, národnostně uvědomělí a hospodářsky silní. Jejich postavení jako menšiny bylo neobyčejně silné a jejich odmítavý postoj k Československé republice poklidnému soužití nepřidával, ačkoliv jim zákony zaručovaly jejich národní práva. Němci měli velice dobře organizované školství, kulturní život i hospodářství. *„Roku 1926 vstoupili zástupci Svazu německých zemědělců a strany křesťanskosociální do vlády; za tři léta je následovali i němečtí sociální demokraté. S české strany nebylo opomenuto ničeho co by mohlo připoutat Němce ke státu a k lidu československému. Přes to vše setrvala značná část Němců nadále nejen v opozici proti vládě, nýbrž i v naprosto odmítavém postoji k Československé republice, a tito Němci nalézali útulek hlavně v národně socialistické německé straně, která byla takřka mateřskou stranou*

¹¹ Srov. KROFTA, Kamil. *Malé dějiny československé*. Praha - Orbis: Matice česká, 1947, s. 107.

stejnojmenné organisace v Německu, vedené Adolfem Hitlerem.“¹² Hitler začal v lednu 1933 vládnout Německu a do čela sudetských Němců se postavil Konrád Henlein s úkolem vybudovat jednotnou frontu, ze začátku pod rouškou demokracie a podpory Československého státu.

Roku 1934 byl prezidentem po čtvrté zvolen T. G. Masaryk, který roku 1935 ze zdravotních důvodů odstoupil a na jeho místě ho v prosinci nahradil dr. Edvard Beneš, do té doby ministr zahraničních věcí.

V květnu roku 1935 ve volbách do parlamentu získala Henleinova sudetoněmecká strana 44 mandátů, což byl velký úspěch. Na počátku chtěla strana spolupracovat s československými stranami, a proto vypadala navenek umírněně. Po volbě prezidenta v roce 1935 se henleinovci nedostali do vlády a své úmysly a styky s nacistickými činiteli v Německu už přestali skrývat. Jejich politika byla nyní postavená na zavádějícím informování jiných evropských států, že jsou Němci v Československu utlačováni.

Dne 20. února 1938 explicitně pohrozil Adolf Hitler Československu. Francouzská vláda se k tomu vyjádřila podporou a slibem, že bude i nadále zachovávat věrnost závazkům, které dala Československu¹³. Odklon Francie nastal v dubnu 1938¹⁴. Ve dnech 23. a 24. dubna 1938 se v Karlových Varech konal sjezd Henleinovy strany, na které bylo stanoveno osm německých požadavků. Německý tisk začal veřejně napadat chování Čechoslováků k sudetským Němcům. O celou situaci se začala zajímat Anglie, která chtěla za každou cenu, i za cenu československých ústupků, udržet v Evropě mír. V srpnu tedy vyslala do Prahy lorda Runcimana, který měl celou situaci prošetřit. Dne 7. září navrhla československá vláda poslední ústupy sudetoněmecké straně, se kterými souhlasil i lord Runciman. Druhá strana ale o žádnou dohodu nestála. Hitler ve svém projevu z 12. září oznámil, že si Německo vezme sudetské Němce. Během dvanácti dnů bylo odvečeno z pohraničí 1500 Čechů.

¹² Tamtéž, s. 117.

¹³ Roku 1924 podepsala Francie s Československem spojeneckou smlouvu, ve které garantovala Francie Československu ochranu proti Německu a Maďarsku.

¹⁴ Důvodem této změny bylo pravděpodobně obsazení Rakouska Německem 13. března 1938, po kterém měla Francie pocit, že by jakákoliv vojenská pomoc z její strany byla v Československu, jakožto v zemi obklopené Hitlerovými vojsky, zbytečná.

Anglie se začala obávat evropské války a byla připravena Hitlerovi ve všem vyjít vstříc, pokud by bylo možno jí zamezit. Chamberlain se vydal 15. září do Berchtesgadenu za Hitlerem, kde zjistil jeho požadavky. Po návratu do Londýna se ještě sešel s Runcimanem a poté se konala porada s představiteli Francie. Dne 19. září dorazily prezidentu Benešovi výsledky tohoto zasedání, ve kterých mu bylo doporučeno, aby Československo uvolnilo všechna pohraniční území, kde žije více než 50% Němců. Po dlouhých jednáních a pokusech o odpor ze strany československé vlády byly nakonec dané okresy ponechány Němcům.

Dne 22. září se vydal Chamberlain opět za Hitlerem, aby ho obeznámil s československým ústupkem. Hitler ovšem přišel s dalšími požadavky na území Československé republiky, z nichž některá byla pouze česká. Tyto požadavky byly oznámeny Československé vládě, která večer 23. září vyhlásila všeobecnou mobilizaci.

V Mnichově se konalo 29. září jednání¹⁵, jehož výsledky byly podepsanou Mnichovskou dohodou oznámeny 30. září 1938. Československo muselo odevzdat Německu rozsáhlá pohraniční území. Dne 4. října byla stanovena nová vláda a 5. října byl prezident Beneš přinucen k abdikaci. Mnichovská dohoda tedy ukončila československou první republiku.

1.1. Slovanská vzájemnost

V době první republiky byla pražská Karlo-Ferdinandova univerzita přejmenována zpět na univerzitu Karlovu. Dne 28. ledna 1919 byla založena Masarykova univerzita v Brně a 27. července téhož roku univerzita Komenského v Bratislavě. Založení dalších dvou univerzit v Československu mělo důsledky v mnoha oblastech. Samozřejmě podporovalo vzdělanost a kulturu. Mimo jiné další univerzity probudily mezi sebou soutěž a ta následně prosperitu. Univerzity se začaly postupně předhánět jak ve výzkumu, tak v publikační činnosti a tím rostla vědeckost. V Praze byla 8. dubna téhož roku zřízena Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká.

¹⁵ Účastníky byli Hitler, Chamberlain, Daladier a Mussolini.

Založení nových univerzit dalo prostor pro vznik nových myšlenek a prohloubení těch starších. Myšlenka slovanské vzájemnosti, která vznikla v době národního obrození, byla za první republiky velice silná, protože udržovala na vysokých školách na dobré úrovni obory slavistické. Prezident Osvoboditel, T. G. Masaryk, pomáhal při organizaci slovanských vztahů státnickou činností i literární tvorbou¹⁶. T. G. Masaryk si přál, aby byl založen Slovanský ústav, což se uskutečnilo 25. ledna 1922. Celý projekt byl financován z fondu, který byl prezidentovi věnován k jeho sedmdesátým narozeninám. Ústav pak zpopularizoval prezident Beneš kladením důrazu na jeho kulturní a politickou hodnotu. Základem slovanské vzájemnosti je především praktická znalost slovanských jazyků, pro kterou se budovaly podmínky. Na některých středních školách měli žáci možnost učit se nepovinně dalším slovanským jazykům. Vedly se také diskuze o tom, že na vysokých školách bude povinný druhý slovanský jazyk. Byly snahy o prohlubování meziuniverzitní spolupráce mezi slovanskými národy jak stipendijními pobyty studentů, tak návštěvami profesorů. Slovanská vzájemnost měla být podporována také dobrým zpravodajstvím dostupným ve všech slovanských jazycích. Po roce 1918 došlo k rozšíření tzv. slovanské turistiky, především do Jugoslávie, která měla v Praze i svou zvláštní cestovní kancelář.

¹⁶ Díla: MASARYK, T. G. *Svět a Slované*. Druhé vydání. Praha: Nové Čechy, 1919.
MASARYK, T. G. *Slované po válce*. První vydání. Praha: Stanislav Minařík, 1923.

2. Křesťanství v období první republiky

Rakousko-Uhersko nemá od dob vlády Josefa II. státní náboženství, a to se v historii českého národa již nezmění. Za první republiky ovšem nedochází ani k odluce státu a církve, což by bylo kulturně neuvážlivé. Po pádu Rakouska-Uherska můžeme u nás zpozorovat velké odpadnutí od katolické církve¹⁷. Největší část věřících přešla do samostatné církve československé, která byla nově založena.

2.1. Katolická církev

Vysoce postavení členové katolické církve se po první světové válce hlásili k Rakousku a vyjadřovali mu svou loajalitu, což nezůstalo bez následků. Na druhou stranu „*Od začátku října začal vycházet katolickoreformistický časopis Právo národa, jehož redaktorem byl katolický kněz Matěj Pavlík neboli pozdější pravoslavný biskup Gorazd. Jednota katolického duchovenstva, založená v září, vydala 27. listopadu provolání Lide československý, v němž se jednoznačně hlásí k republice a hájí kněze proti nařčení, že pracovali pro Rakousko.*“¹⁸ Dne 3. listopadu 1918 došlo ke zbourání mariánského sloupu na Staroměstském náměstí, což mělo být symbolem konce třisetletého poddanství pod Rakouskem-Uherskem. Byla to první památka zničená v protikatolické vlně a po ní následovaly další. I přes úbytek členů římskokatolické církve¹⁹ byly s papežským stolcem, především díky Edvardu Benešovi²⁰, roku 1920²¹ navázány diplomatické styky. Jednání s Vatikánem bylo v rukou mírného protestanta Kamila Krofty. Styky byly v červenci roku

¹⁷ Více viz. MAREK, Pavel. *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1917-1924)*. Brno: L. Marek, 2005.

¹⁸ PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura 1918-1945*. První vydání. Praha: Torst, 2010, s. 179.

¹⁹ Z katolické církve odešlo přibližně jeden a čtvrt milionu věřících. Kolem 530 000 vstoupilo do Církve československé, 70 000 do evangelické a 725 000 zůstalo bez vyznání. Srov. MASARYK, T. G. *Světová revoluce*. Praha, 1925, s. 605n.

²⁰ PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura 1918-1945*. První vydání. Praha: Torst, 2010, s. 312n: „*Ministr zahraničí Edvard Beneš nesdílí Masarykův protikatolický zápal: Nábožensky je přesně tím typem, o kterém mluví Masaryk takovým pohrdáním, totiž liberálem, který formálně zůstává katolíkem. Beneš uvažuje pragmaticky a ví, jak jsou dobré styky s římskou kurií důležité pro mezinárodní pověst nového státu.*“

²¹ Tou dobou byl papežem Benedikt XV. (1854-1922, papežem od 1914).

1925²² téměř přerušeny kvůli sporu o oslavě úmrtí dne Mistra Jana Husa jako státního svátku. Teprve roku 1927 se spor urovnal, Vatikán svátek toleroval a byla sjednána dohoda o nejdůležitějších otázkách církevně-politických²³. Roku 1928 byly obnoveny diplomatické styky Československa s Vatikánem. Z těchto událostí vidíme, že počáteční napjaté vztahy mezi katolickou církví a československým státem se v průběhu let zmírnily.

*Modus vivendi*²⁴ z ledna 1928 byl důležitý především ze dvou hledisek. Prvním je jmenování československých biskupů. Ti jsou jmenováni sv. stolcem, ale vláda může kandidáta odmítnout. Druhé hledisko je ohrazení diecézí, které se upravilo podle hranic státních. Nové rozparcelování bylo zásadní především pro Slovensko, jelikož jeho biskupové již nespadali pod Maďarsko. „*Vydáním papežské buly z 2. září 1937, již se uvádějí hranice diecézí slovenských v souladu s hranicemi státními a tak se všechny tyto diecése vymaňují plně a definitivně z církevní správy maďarské, byl v tom učiněn významný krok vpřed.*“²⁵

Roku 1929 se konají velké slavnosti na počest sv. Václava, které vrcholí slavností v dostavěné katedrále sv. Víta. Ke sv. Václavovi se hlásí nejrozmanitější části veřejnosti, z nichž ho každá vyzdvihuje kvůli jiným atributům, ale díky jejich spojení v této osobě se identifikují s československým státem. Roku 1935 došlo k volbě prezidenta Edvarda Beneše, který byl katolickými stranami podporován. „*S výměnou Beneše za Masaryka tak zmizel ve vedení státu poslední protikatolický prvek.*“²⁶

Papež Pius XI. viděl zpočátku v Hitlerovi schopného vůdce, a proto uzavřel roku 1933 s Německem konkordát, díky kterému měli Němci respektovat církevní svobody. Poté, co se ukázalo, že bude konkordát ignorován, vydal papež roku 1937 dvě encykliky, z nichž jedna

²² 1922-1939 byl papežem Pius XI.

²³ „Modus vivendi“, viz. MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Čtvrté přepracované vydání. Praha: Leges, 2010.

²⁴ Je to úmluva mezi Svatou stolicí a Československem sjednaná v lednu 1928.

Více viz. KONÍČEK, Jiří. *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa: církevně-politický vývoj v letech 1918-1993*. Olomouc: Společnost pro dialog církve a státu, 2005.

²⁵ KROFTA, Kamil. *Malé dějiny československé*. Praha - Orbis: Matice česká, 1947, s. 115.

²⁶ PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura 1918-1945*. První vydání. Praha: Torst, 2010, s. 319.

vystupuje proti nacistické rasové ideologii²⁷ a druhá proti komunismu²⁸. Papež měl na podzim roku 1938 prakticky připravenou novou encykliku proti antisemitismu, ale v únoru zemřel.

Za první republiky existovala na politické půdě Československá strana lidová, ze které bylo úmyslně vypuštěno slovo křesťanská či katolická. Byla to strana vedena kněžími zaměřující se především na věřící a jejich organizaci. Styl vedení strany se v první republice změnil. Nešlo již o vymezování se proti ostatním, ale naopak o vstřícné kroky k nim. V čele strany stál Jan Šrámek²⁹, který byl i členem „Pětky“. Lidovci byli stranou, která byla potřeba pro vytvoření většiny a byl o ně tedy vždy zájem. Strana měla v průběhu let problémy především s vyhraněnými katolíky, kteří nerespektovali její otevřenost sekulárnímu světu, snahu o kompromisy a ústupky.

2.2. Tolerance³⁰

„Církevní statistika z naší republiky působí dojem velické duchovní polyfonie. Máme u nás ne méně než 21 církví a větších náboženských společností. Z nich má církev římskokatolická 73,54%; řeckokatolická 3,97%; církev československá 5,39%; českobratrská evangelická 2,02%; německá evangelická 0,90%; augšpurská ve Slezsku a na Slovensku dohromady 3,09%; Reformovaná na Slovensku a Podkarpatské Rusi 1,49%; Jednota bratrská 0,04%; baptisté 0,03%; Jednota českobratrská 0,04%; methodisté 0,05%; jiné evangelické denominace 0,01%; pravoslavní 0,99%; starokatolíci 0,15%; unitáři 0,01%; adventisté 0,03%; jiné křesťanské denominace 0,02%; israelité 2,42%; bez vyznání 5,8%; zbývající setina procenta se nedá zjistit.“³¹

Jak ze statistiky vyplývá, nelze hovořit o žádné národní církvi. To by také bylo v rozporu s demokracií. Konec konců za národní církev nepovažujeme ani církev husitskou v patnáctém století, jelikož se ke katolické církvi hlásili jak někteří čeští intelektuálové, tak

²⁷ *Mit brennender Sorge.*

²⁸ *Divini Redemptoris.*

²⁹ Více viz. MAREK, Pavel. *Jan Šrámek a jeho doba.* První vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011.

³⁰ Srov. RÁDL, Emanuel. *Křesťanství po válce ve světě a u nás.* Praha: Kostnická Jednota, 1925.

³¹ KOL. AUTORŮ. *Idea československého státu.* Praha: Národní rada československá, 1936, s. 82.

prostí lidé nebo šlechta. Národní církev by neznamenal jen nedemokratičnost v otázce víry, ale také problémy v samotné funkci oné církve. Stala by se zároveň jakýmsi státním aparátem, který by se nezajímal pouze o duchovní bohatství. Za první republiky tedy nelze o žádné národní církvi mluvit a myšlenka tolerance je pro celé toto období naprosto klíčová.

Pro T. G. Masaryka nebyla tolerance pouhou schopností kompromisu nebo přitakáním k názoru druhého, byla snahou poučit se. Proto také Karl Raimund Popper o Masarykově první republice píše³², že byla nejdemokratičtější státem ze všech, jeho slovy tzv. otevřenou společností, jelikož přijímala kritiku a podněty zvenčí. S tím souvisí i jiná zajímavá stránka vývoje v Československu. Romantismus, který byl v Čechách zakořeněn od osmnáctého století, je za první republiky téměř vymýcen. „*Dosvědčují to i první desíletí naší obnovené samostatnosti, která ukazují, že se pod tlakem nové odpovědnosti rychle učíme dbát o to, aby náš úsudek byl dobře opřen o fakta a aby jeho strízlivost nebyla kalena citovým zaujetím, ať kladným nebo záporným, a že se navykáme nevzpírat se tomu, abychom jej opravili, když se nám dostane lepšího poučení.*“³³ Popperova charakteristika Masarykovy první republiky by mohla vycházet také z prezidentových názorů na nutnost světovosti naší země. Měli bychom si brát co nejvíce podnětů z ciziny a nikoliv se uzavírat sami do sebe, z toho by pak vzešlo maločešství. Je nutné se obohacovat zahraničními vlivy, zároveň se ale nebát, že jim nemáme na oplátku co nabídnout. Musíme být sebevědomým národem, který je zároveň schopen přijímat nové podněty, ale i kritiku.

2.3. Tomáš Garrigue Masaryk a církev³⁴

Prezident T. G. Masaryk konvertoval roku 1880 k protestantismu, ačkoliv se svěřil, že srdcem byl stále katolík. Charlotta Garrigue - Masaryková³⁵ byla unitářka a v náboženských otázkách měla velký vliv na našeho prezidenta. Byl velkým myslitelem

³² POPPER, Karl Raimund. *Otevřená společnost a její nepřátelé. I.* Praha: OIKOYMENH, 1994.

³³ KOL. AUTORŮ. *Idea československého státu.* Praha: Národní rada československá, 1936, s. 354.

³⁴ Více viz. MASARYK, T. G. *V boji o náboženství.* Třetí vydání. Praha: ČIN, 1947.

LINHART, František. *Masaryk a náboženství.* Praha: Kostnické jiskry. 1930.

³⁵ 1870-1942.

a filosofem, ale v momentě, kdy se jednalo o náboženství, dával důraz na emocionální stránku.

Pro Masaryka je důležitý Ježíš jako morální vzor, který je zřetelný v Kázání na hoře. Je to sice nesplnitelný vzor, ale přesto je důležitý, jelikož v nás budí iniciativu, i když víme, že ho nemůžeme dostat. Koneckonců již Søren Kierkegaard vzýval ke splnění nesplnitelného – teprve ve chvíli, kdy člověk vidí neschopnost vše splnit, se stává křesťanem. Pro Masaryka je Bůh samozřejmostí, protože bez něj by svět nedával smysl. Církev by měla odhodit pseudonáboženský balastr, tedy dogmata a rituály, pak bude pro moderního člověka přijatelnější, jelikož nebude odporovat rozumu. Podle Masaryka byl Ježíš největší osobností dějin, ale byl to člověk a když o něm budeme hovořit jako o Kristu, budeme z něj dělat Boha. Je pro nás výhodnější, když Ježíš zůstane člověkem, jelikož máme koho následovat, zatímco Boha následovat nelze. Není pro něj vzor křesťanství, ale ježišství, jde o to se neptat, ale jednat a Ježíš ví, že na mnoho otázek se nedá odpovědět jinak, než činem. Zároveň se Masaryk s úctou staví k nejrozumnějším teologickým otázkám a přiznává, že na ně nemá odpovědi.

Ve svých pozdějších dílech³⁶ vyjadřuje myšlenku: „*Teokracie je společenský řád, který roste z katolicismu (nebo pravoslavi) a znamená aristokratismus, pasivitu neprivilegovaného jedince, mravní dekadenci a žádá si revoluci. Demokracie naopak roste z protestanství – zvláště z kalvinismu – a znamená aktivitu, mravnost a pokojný sociální pokrok: Rusko proto prochází tak velkou krizí, je zmítáno tak silnými revolučními vlnami, že mu schází demokratická, to jest reformační tradice. Vítězství demokracie nad teokracií je také výsledkem a smyslem světové války, „světovou revolucí“.*“³⁷ Když Masaryk hovořil o demokracii, nešlo mu o metafyzickou podstatu náboženství či snad o teologický základ reformace, ale o etiku a humanitu. Humanita byla pojmem, který Masaryk hojně využíval a který byl pro jeho filosofii naprosto klíčovým.³⁸ „*První léta první republiky jsou léty převeliké „náboženské tvořivosti“, léty pravého výbuchu spekulací o tom, jaké náboženství*

³⁶ MASARYK, T. G. *Světová revoluce*. Praha, 1925.

³⁷ PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura 1918-1945*. První vydání. Praha: Torst, 2010, s. 220.

³⁸ Srov. MASARYK, T. G. *Ideály humanity*. Praha: Melantrich, 1990. s. 9 - 63.

KRÁL, Josef. *Masaryk filosof humanity a demokracie*. Praha: Orbis, 1947.

*má v českém národě budoucnost. Prakticky všem teoriím je společná základní masarykovská myšlenka: Že má jít o náboženství humanitní, etické, moderní, demokratické, necírkevní, neprotivící se vědě.*³⁹

2.4. Protestantismus

Za první republiky dochází po pomlce k renesanci protestantismu, když se v umění objevují opět náměty Mistra Jana Husa, Jana Žižky či Jiřího z Poděbrad. Dvě církve, kalvínská a luterská, se 17.-18. prosince 1918 sjednotily v jednu pod názvem Evangelická církev Bratrská a k ní se dále přidala Církev Československá a některé malé církve, které v prvních letech dorazily z Ameriky. Až sto tisíc katolíků přestoupilo k této nové českobratrské církvi. Byla také založena Husova evangelická fakulta bohoslovecká (viz. výše). Mezi prvorepublikové intelektuály - protestanty patří například Emanuel Rádl, J. B. Kozák, Kamil Krofta, J. B. Čapek, J. L. Hromádka a Jan Herben. Všichni patří do okruhu kolem Masaryka, který pomáhá k rozkvětu protestantismu v Československu. Roku 1911 začala vycházet revue *Kalich*, která na začátku první republiky sehraje důležitou roli v ukotvení českého protestantismu kolem osoby T. G. Masaryka. Jedním z důležitých kulturních bodů byl v roce 1933 překlad Nového zákona Františkem Žilkou, redaktorem *Kalichu* a prvním profesorem Nového zákona na Husově evangelické bohoslovecké fakultě.

Josef Lukl Hromádka⁴⁰ byl mimo jiné vyučujícím dogmatiky na Husově fakultě. Masaryka obdivoval jako etického a pravého člověka, ale konstatoval, že jeho humanita není pojmem křesťanským. Přeci jen byl Masaryk pozitivistou. Hromádka se své knize *Katolicism a boj o křesťanství*⁴¹ mimo jiné zabývá pozitivním charakterizováním katolicismu ve smyslu – s čím se má protestantismus vyrovnat, aby ho porazil. Hromádka se spolu s Rádlem stal roku 1927 redaktorem právě vzniklého časopisu Křesťanská revue.

³⁹ PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura 1918-1945*. První vydání. Praha: Torst, 2010, s. 222.

⁴⁰ 1889-1969.

⁴¹ HROMÁDKA, J. L. *Katolicism a boj o křesťanství*. Praha: Bursík a Kohout, 1925.

Emanuel Rádl⁴² byl biologem, který se proslavil především spisem *Dějiny vývojových teorií v biologii v XIX. století*⁴³, ale postupem času se z něj stal převážně filosof. Přes Hromádku se přeorientoval od katolicismu k evangelíkům a u nich zůstal až do konce života. Jako většina intelektuálů, byl i Rádl velkou část života fascinován Masarykem a vzal naprosto za své Masarykovo realistické snažení, což zároveň znamenalo i angažovanost v politice a ve společenských problémech. Svými pesimistickými vizemi špatně zapadal do doby první republiky plné očekávání a euforie ze vzniku nového státu. Byl velice vzpurné povahy a i když byl značnou částí české společnosti nenáviděn, byl zároveň respektován za některé své názory. Pro rozbor jeho filosofických myšlenek není v této práci prostor, ale snad je třeba poznamenati, že Rádlova filosofie nebyla žádným teoretickým konstruktem, ale byla filosofií života. Kdyby nebyla filosofie filosofií praxe, byla by podle Rádla zbytečná.

Na poli náboženském⁴⁴ zase vzývá k tomu, abychom byli opravdoví a plně si uvědomovali, proč se rozhodneme pro protestantismus či katolicismus. Ve svých statích ale Rádl proti katolicismu ostře vystupuje. Přesto bychom ho za čistého liberálního teologa označit nemohli, jelikož se od nich v mnoha otázkách vzdaluje a přibližuje se k Hromádkovi. „*Ve svém prvním článku v Křesťanské revui s názvem Filosofie a teologie připustí pojem zjevení jako filosoficky možný – což by nikdo z liberálních teologů neučinil. Křesťanských vyznavačských formulací, jakými se vyjadřuje Hromádka, však Rádl neužívá... Rádl tedy stojí MEZI liberálními teology a Hromádkou.*“⁴⁵ Rádl si váží všech reformačních myšlenek minulosti Husem počínaje, ale upozorňuje na fakt, že dnešní společnost je jiná, a proto se všechny tyto myšlenky nemohou pouze přejímat, ale i transformovat. Neustále přitom hovoří o budoucí perspektivě, nalézání nového smyslu. Minulostí se inspirovat můžeme, ale nemůžeme se do ní vracet, jelikož celý život směřuje kupředu.

Křesťanská revue byla původně časopisem nekonfesním, ale katolíci se od ní postupně distancovali a zůstala tedy časopisem čistě evangelickým. Vedle redaktorů Hromádky a Rádla

⁴² 1873-1942.

⁴³ RÁDL, Emanuel. *Dějiny vývojových teorií v biologii XIX. století*. Praha: Jan Laichter, 1909.

⁴⁴ Které popisuje především ve spise *Náboženství a politika*.

⁴⁵ PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura 1918-1945*. První vydání. Praha: Torst, 2010, s. 250.

je spoluredaktorem revue Jaroslav Šimsa⁴⁶, který řeší především vztah náboženství a socialismu. Revue se zabývala křesťanským světem a jeho vývojem. V letech 1929-1933 byl často rozebírán vztah protestantismu k umění. V následujících letech se sledovalo dění v Německu. Roku 1939 je její vydávání ukončeno.

2.5. Církev československá⁴⁷

Reformní kněží se konsolidují ještě před začátkem války. Dne 1. září 1918 začíná vycházet časopis *Právo národa*, ve kterém se jeho redaktoři Matěj Pavlík a Alois Spisar vyslovují pro program církevních reforem, jenž byl odhlasován roku 1906⁴⁸. Dne 7. listopadu 1918 byla obnovena Jednota katolického duchovenstva⁴⁹ v čele s Jindřichem Šimonem Baarem, která přijala za svůj přerovský program a do konce roku měla 1300 členů. V květnu 1919 bylo dohodnuto, že jednota vyšle do Říma delegaci, která projedná s papežem program církevních reforem, ale ten skoro žádné nepřijal. V srpnu 1919 vystoupila radikální skupina Ohnisko, která chtěla uskutečnit církevní reformy, aniž by dbala nařízení z Říma. Ještě v září téhož roku se skupina rozpadá a ustanovuje se Klub reformních kněží, který se rozhodl jít cestou schizmatu.

V prosinci 1919 se vánoční bohoslužby u svatého Mikuláše na Staroměstském náměstí slouží v českém jazyce a 8. ledna 1920 je založena Církev československá. Jejím hlavním programem je reforma katolické církve, která spočívá ve zbavení se starých katolických dogmat a vzdělávání duchovních na univerzitách. Nová církev nemá zatím žádné řády a předpisy, ale má svobodu. Krátce po svém vzniku se Církev československá (CČS) chtěla připojit k nějakému svazku církví a nejbližší byla srbská pravoslavná církev, která byla

⁴⁶ 1900-1945.

⁴⁷ Více viz. BUTTA, Tomáš. *90 let Církve československé husitské*. Praha: Církev československá husitská, 2010.

⁴⁸ Svého vrcholu dosáhla katolická moderna v roce 1906 na 3. sjezdu jednoty katolického duchovenstva 31.7. v Přerově. Na tomto sjezdu byl vyhlášen reformní program – kněží požadovali, aby si své představené mohli volit sami a aby byla místa obsazována podle národnostního principu. Byl zde vyhlášen požadavek samostatné církevní správy, žádost o zavedení národního jazyka do bohoslužeb a dobrovolný celibát.

⁴⁹ Spolek českých modernistických duchovních založený 1902 a rozpuštěný 1907. Více viz. MAREK, Pavel. *České schisma: příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917-1924*. Rosice u Brna: Gloria, 2000.

pozvána na sjezd CČS. Od CČS bylo očekáváno, že přijme všechny prvky pravoslaví. Matěj Pavlík na tomto shromáždění vystoupil s proslovem o dogmatech, který se nesl v pravoslavném duchu. Na druhou stranu hovořil o nutnosti vytvořit komise, které by svou vědeckou činností měly osvětlovat původ a smysl dogmat, což je protestantský přístup. Obhajoval dále směrnice, které musí být stanovené: 1) svoboda vědy, 2) všeobecná platnost zákona vývoje, což znamená, že evoluce platí všeobecně, tedy i v otázce náboženství, 3) vývojovým nazíráním odstranit to, co už je neplatné z křesťanství. Na druhou stranu hovoří o Cyrilu a Metodějovi, slovanských ideálech a úpravě liturgie podle Jana Zlatoústého.

Proč se ale CČS chtěla připojit k jiné církvi? Primárním důvodem byla apoštolská posloupnost biskupů. Třemi kandidáty z CČS byli Pavlík, Farský a Pařík. Vysvěcen byl nakonec pouze Matěj Pavlík. Již od roku 1920 jsou v CČS rozdíly mezi protestanty a pravoslavnými, které vyvrcholí v roce 1924, kdy pravoslavní CČS opouštějí a vzniká tak Československá pravoslavná církev. V srpnu 1924 se koná sněm CČS, kde si církev vysvětlí své biskupy již vlastním způsobem a vzápětí vyjdou od teologů CČS spisy, které hovoří proti apoštolské sukcesi.

Vedoucí postavou CČS a jejím prvním patriarchou se stává Karel Farský⁵⁰. Vytvořil všechny liturgické texty⁵¹ v národním jazyce. Druhým patriarchou CČS se stává Gustav Adolf Procházka⁵².

⁵⁰ 1880-1927.

⁵¹ FARSKÝ Karel et KALOUS František. *Československý katechismus: učebnice pro mládež a věřící církve československé*. První vydání. Příbram: vl.n., 1922.

FARSKÝ, Karel. *Liturgie církve československé*. Praha: Ústřední rada československé církve husitské, 1974.

FARSKÝ, Karel. *Zpěvník písní duchovních Církve československé*. Čtrnácté vydání. Praha: Blahoslav, 1951.

Dále pak Misál a Agendu.

⁵² 1872-1942.

2.6. Pravoslaví⁵³

České pravoslaví 20. století pokládá za svůj počátek příchod Cyrila a Metoděje a hlásí se ke všem českým světcům, kteří žili do roku 1054, tedy do rozdělení církve na západní a východní.

Matěj Pavlík byl v rámci CČS vysvěcen v Bělehradě v roce 1921 na biskupa a přijal jméno Gorazd. Pavlík, který byl původně katolickým knězem, modernistou a žurnalistou, odešel roku 1924 z CČS a spolu s asi osmi tisíci věřícími založili samostatnou pravoslavnou církev. *„V jeho představě (Pavlíka) mělo vycházet (pravoslaví) z prastaré liturgické tradice východních církví – ale současně mělo reflektovat situaci českého člověka dvacátého století. Česká pravoslavná liturgie, kterou Gorazd vytvořil, je tak vlastně „modernizací“ tradiční pravoslavné liturgie...“⁵⁴*. Po neúspěšných pokusech o získání Svatého Mikuláše na Staroměstském náměstí nebo sv. Jana Na prádle na Malé straně, se podařilo roku 1933 pravoslavné eparchii získat v Resslově ulici kostel sv. Karla Boromejského, který se stal 30. května 1942 úkrytem pro parašutisty, atentátníky na Heydricha. Po této události byl Gorazd zatčen a následně popraven.

2.7. Myšlenka náboženská u T. G. Masaryka

Ze stylistického důvodu dávám myšlenku náboženskou nakonec, jelikož je shrnutím celé předchozí kapitoly. T. G. Masaryk ve svých studiích o duševním vývoji českého národa dokazoval, že vedoucí myšlenkou českých dějin, myšlenkou dávající těmto dějinám jejich smysl a význam, je myšlenka náboženská. *„Náboženství - – jímž ovšem sluší rozuměti všechno úsilí o mravní a duchovní zdokonalení sebe i jiných, boj o vyšší mravní hodnoty, zaměstnávalo sice někdy více, někdy méně mysli a srdce rozličných národů, ale málokterý národ naplnil myšlenkou náboženskou tak velikou a významnou část svých dějin, prožíval ji*

⁵³MAREK, Pavel. *Pravoslaví v Československu v letech 1918-1942: příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku*. Brno: L. Marek, 2004.

⁵⁴PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura 1918-1945*. První vydání. Praha: Torst, 2010, s. 287.

tak silně a hluboce ve všech svých vrstvách a obětoval jí tolik své životní energie, svého hmotného blaha a světského prospěchu, jako národ náš.“⁵⁵

Češi neměli v době ustanovování první republiky v plánu upírat menšinám svá práva na školy, soudy atd., která byla v historii mnohokrát upírána jim. Pro první republiku je klíčový pojem demokracie, který s touto rovnoprávností souvisí. Kromě demokracie si také Češi dobře uvědomovali, že to byla právě nespravedlnost, která vedla k zániku Rakouska-Uherska.

Otázka vedoucí myšlenky našich dějin nebyla nikdy přesně uzavřena. Masaryk za hybnou silou viděl náboženství, proti čemuž se stavil prof. Josef Pekař, který tuto myšlenku kritizoval⁵⁶ a naopak vyzdvihoval myšlenku národní⁵⁷. Proti této myšlence bychom ale měli namítnout, že národní myšlenka se týká všech států a Československá republika by v tomto ohledu neměla nic zvláštního. Jan Slavík zase zastával teorii, že hlavní myšlenka byla myšlenka sociální, kterou opírá především o sociální revoluce⁵⁸. Revoluce jsou vždy novým začátkem v dějinách národů, otázkou ovšem zůstává, zda bychom mohli říci, že přímo naše dějiny určuje. Blažena Rynešová zastává pro změnu myšlenku státoprávní. Tady bych si také dovolila polemizovat, jelikož myšlenka státoprávní neurčuje naše dějiny, tyto otázky vždy spíš řešil panovník, vedoucí dynastie a ne národ.

Vzhledem k tématu mé práce krátce pojednám o Masarykově myšlence náboženské. Co se přijetí křesťanství týče, nechává se z nejasných důvodů pravděpodobně roku 845 v Regensburgu pokřtít čtrnáct českých knížat. V druhé polovině devátého století se české země staly půdou pro boj mezi latinskou a řeckou církví. Západní církev u nás nakonec zvítězila a již v desátém století jsme byli svědky šíření víry z našich krajů především na východ. Církev postupně sílila a hromadila majetek. Reakcí na tento stav jsou předchůdci Husovi, z nichž můžeme jmenovat především Konráda Waldhausera, Jana Milíče z Kroměříže, Matěje z Janova a Tomáše ze Štítného. Bylo to čisté opravné hnutí, které

⁵⁵ KROFTA, Kamil. *Z dob naší první republiky*. Praha: Jan Laichter, 1939, s. 31.

⁵⁶ Srov. PEKAŘ, Josef. *Masarykova česká filosofie*. Třetí nezměněné vydání. Praha: Historický klub, 1927.

⁵⁷ PEKAŘ, Josef. *O smyslu českých dějin*. Čtvrté opravené vydání. Voznice: Leda, 2013.

⁵⁸ Např. SLAVÍK, J. *Husitská revoluce: studie historicko-sociologická*. Praha: Orbis, 1934. Pozn.: S myšlenkou sociální revoluce se setkáme téměř ve všech dílech tohoto autora.

poukazovalo na nešvary tehdejší církve. Postavila se za něj i pražská univerzita a tou dobou se připojuje i učení Angličana Jana Viklefa. Celé hnutí mělo být podle plánu koncilu utlumené upálením Mistra Jana Husa, ale došlo k pravému opaku, ve kterém se ukázala vytrvalost náboženské horoucnosti českého lidu. Boj duchovní, mravní a náboženský dosáhl svého vrcholu v podobě husitských válek. Vzpruhou pro jejich snahy bylo vystoupení Lutherovo, které dodalo přesvědčení, že se odpůrci začínají obracet na jejich stranu a zároveň vzbudilo radikální myšlenky. Novoutrakvismus, který díky tomuto vznikl, je směsí luteránství a husitství, jehož vliv byl silnější.⁵⁹

Po Bílé hoře byli Češi přinuceni k přechodu ke katolicismu nebo museli opustit vlast. Další generace se ale postupně se západní církví zžily. V 18. století k nám pronikaly ze západu nové myšlenky⁶⁰, které otevíraly dveře českému náboženskému životu. Znovu jsme se inspirovali husitstvím, i když ne v jeho historické podobě a v tomto duchu se opět po vzoru Palackého vyzdvihovaly ideje spravedlnosti, práva, lidskosti a svobody. Pokud tedy budeme takovýmto způsobem chápat myšlenku náboženskou, je jisté, že je hlavní, či jednou z vedoucích linií našeho národa.

⁵⁹ Více viz. HREJSA, Ferdinand. *Česká reformace*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1914.

⁶⁰ Osvícenství, racionalismus, demokracie, atd.

3. Jan Čep a Přemysl Pitter

Ve třetí části práce se zabývám dvěma autory, kteří byli společensky uznávanými v období první republiky. Jan Čep, beletrista a překladatel, byl katolíkem, který snášel moderní sekularizovanou a zracionalizovanou dobu velmi těžce. Oproti tomu Přemysl Pitter se celý život nábožensky hledal a vyhledával podněty a inspiraci z jiných konfesí, dokonce jiných náboženství. Oba autoři k sobě tedy tvoří jakýsi protiklad a oba reflektují své myšlenky a pocity ve svých dílech, článcích, úvahách či proslovech. Zatímco Čep je spíše introvert schovávající se za svými díly a příliš se nezajímající o okolní dění, alespoň v těchto letech, Pitter je naopak veřejně velice aktivní jak na poli politickém, tak charitativním.

3.1. Jan Čep

3.1.1 Život a dílo

Jan Čep se narodil 31. prosince 1902 v Myslechovicích, což bývala čistě katolická vesnice. Otec Čepa se také jmenoval Jan a zemřel roku 1930 a matka Žofie v roce 1963. Čepovi měli celkem deset dětí, ale tři z nich zemřeli v prvním roce svého života. Sestra Anna se musela starat o své bratry, a proto nemohla jít na studia. Tento dluh se jí snažil Jan splatit, ale nikdy se mu to nepovedlo, jelikož se Anna brzy vdala.

Čep ve škole vždy vynikal svými znalostmi, zato navazování přátelských vztahů mu dělalo problémy. Byl plachý a spolužáci si z něj často dělali legraci. *„Značná potíže tkvěla v tom, jak skrýt před ostatními svou duchovní privilegovanost; být nápadný bylo bolestně nesnesitelné..., odlišnost ho skličovala a byla zdrojem skrupulí a úzkosti. Tížila ho nevymazatelná paměť, do níž se od malička vrývalo vše, co prožíval, ..., a vlekl to bez úlevy v sobě, nic nebylo zapomenuto, ...“*⁶¹ Nebyly to ale pouze špatné zážitky, které se Čepovi vryly do paměti, ale i ty radostné jako vnímání přírody a rozhovory s ostatními lidmi. Tyto vzpomínky se pak odrážejí v jeho literární tvorbě.

„V průběhu pěti let – od října 1921 (kdy nastupoval do oktávy) do února 1926 (kdy začínal osmý a poslední semestr vysokoškolského studia) publikoval asi dvacet povídek a črt

⁶¹ TRÁVNÍČEK, Mojmir. *Pouť a vyhnání: Život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996, s. 21.

v *Moravskoslezských besedách* (později *Besedách*), beletristické příloze *Moravskoslezského deníku*, vycházejícího v Ostravě.⁶² Čep touto dobou používal pseudonym Jan Milovický (J. M.) a poprvé až v roce 1926 otiskl první variantu povídky *Justýnka* pod vlastním jménem. Ve svých prvních dílech je Čep velice realistický, pesimistický a detailně popisný. Již v raných povídkách používá motivy, které se budou objevovat v pozměněné podobě i později. Můžeme na nich vysledovat vývoj jeho pohledu na život a víru. Všude se setkáváme s tématy venkova a se jmény, která můžeme najít v kronikách, na náhrobcích nebo v třídních knihách. „Vždy bude psát jen o důvěrně poznaném, prožitém, viděném; pouze rozsah a stupeň poznaného a hloubka vidění budou narůstat.“⁶³

Vysokoškolská studia absolvoval Čep v Praze, kde navštěvoval mimo jiné anglický seminář Viléma Mathesia, který se stal Čepovým patronem. V Praze žil velice kulturně a díky přímlově Eugena Stoklasy začíná publikovat v kulturní rubrice *Moravskoslezských novin*. Od 21. dubna do 9. května 1924 také vychází v beletristické příloze *Moravskoslezského deníku* na pokračování Čepova reportáž *Dojmy z Anglie*⁶⁴. Čep psal reportáž především z finančních důvodů, přesto zde můžeme nalézt atributy zcela typické pro jeho tvorbu.

Do Anglie odjel v létě roku 1923 se třemi dalšími kolegy z anglického semináře. V době první republiky byla tato cesta nevídanou příležitostí, přesto se o ní Čep ve svých jiných dílech nezmiňuje a nepřičítá jí velké důležitosti. Po ní následuje období popírání, náboženské nejistoty a rozkolísanosti. Naopak za zásadní považuje svou cestu do Staré Říše, kam ho pozval Josef Florian⁶⁵ a Čep tam odešel s Aloysem Skoumalem⁶⁶ a Vilémem Závadou v létě 1926. Rodina se domnívala, že odjíždí na prázdniny, on však zatím přerušil studium a hodlal svůj pobyt prodloužit. V době jeho nepřítomnosti vyšel *Dvojí domov*⁶⁷. Zde se také plně rozvíjí jeho překladatelská kariéra. Jeho hlavním překladem byl román Henriho Pourrata⁶⁸ *Gaspard des Montagnes*⁶⁹. Tento pobyt není důležitým pouze z hlediska tvorby, ale

⁶² Tamtéž, s. 24.

⁶³ Tamtéž, s. 26.

⁶⁴ ČEP, Jan. *Dojmy z Anglie: s doslovem Mojžíra Trávníčka*. Šternberg: Sternberg, 2007.

⁶⁵ Žil v letech 1873-1941, byl překladatelem a vydavatelem. Většina jeho života je spojena se Starou Říší.

⁶⁶ Viz. TRÁVNÍČEK, Mojmír. *Pouť a vyhnanství: Život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996, s. 174.

⁶⁷ ČEP, Jan. *Dvojí domov*. Praha: Vyšehrad, 1991.

⁶⁸ Viz. TRÁVNÍČEK, Mojmír. *Pouť a vyhnanství: Život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996, s. 174.

⁶⁹ POURRAT, Henri. *Kašpar z hor*. Havlíčkův Brod: Literární čajovna Suzanne Renaud, 2001.

také z hlediska náboženského života, jelikož zde Čep opět získává jistotu a sílu, kterými překonává svou vnitřní krizi. Kvůli milostné zápletce se sestrou Josefa Floriana náhle odchází ze Staré Říše a již se sem nevrací.

Dále se vydává zpět do Prahy a dočasně se usazuje na Slapech. S prací mu pomáhají přátelé Aloys Skoumal a Vladislav Vančura. Sepisuje několik článků do novin a vytváří si nová přátelství, mimo jiné i s Františkem Halasem. V tomto období se často stěhoval, např. květen a červen roku 1928 strávil v Berouně. V časopise *Tvar* mu vychází články *Noc filipojakubská*, *Husopas*, *Či bude vítězství*, *Starcův smích* a *Hoře z lásky*. Díky Skoumalovi má i dostatek překladatelské práce, např. *Vzpoura na Bounty* od J. Barrowa. O prázdninách roku 1928 pobýval v Čáslavicích, kde se sblížil s Janem Zahradníčkem a překládá *Tajného agenta* Josepha Conrada, *Černý šíp* Stevensona a další. „V létě najímá Fučík pro Čepa „rezidenci“ v Modřanech (Pod vinicí 807) u paní Skalákové, matky své snoubenky Jitky Skalákové. Bude to Čepovo nejstálější útočiště několik dalších let – pokud nebude věčně na cestách. Do těchto prázdnin spadá i Čepova návštěva u Otokara Březiny v Jaroměřicích.“⁷⁰

Dne 29. října 1928 odjíždí do Francie a koncem listopadu se vrací do Čech. V zimě vycházejí u Šeříka *Vigilie*⁷¹. V následujícím roce toho příliš nese-psal, zato byl ale překladově velice činný. Z povídek vznikly pouze dvě, a to *Veselá pohřební* a *Lucie Laurová*⁷², která byla svatebním darem Jitce Skalákové. Tyto dva roky byly zlomovým bodem v jeho osobním životě. V září 1929 byl svědkem na svatbě Bedřicha Fučíka s Jitkou Skalákovou, které oddával Jakub Deml. Popis jeho pocitů nalezneme v *Sestře úzkosti*⁷³, ze které můžeme vyčíst celoživotní neutuchající lásku k paní Jitce. Druhou událostí, která Čepa ovlivnila, byla smrt jeho otce 22. ledna 1930. Ze zděděných válečných deníků je patrné, že otec Jana Čepa si byl vědom, že se z války nemusí vrátit, proto sepsal jakýsi náčrt svého testamentu, ve kterém prosí svého nejstaršího syna, tedy Jana, aby se stal kněží. Čep bude až do své smrti cítit výčitky, že tomuto přání nevyhověl.

⁷⁰ TRÁVNÍČEK, Mojmir. *Pouť a vyhnanství: Život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996, s. 49.

⁷¹ ČEP, Jan. *Dvojí domov*. Praha: Vyšehrad, 1991, s. 37-82.

⁷² Obě povídky jsou zařazeny do sbírky *Zeměžluč*.

⁷³ ČEP, Jan. *Sestra úzkost*. Brno: Blok, 1969.

Další dva roky byly poklidné, vyšla jeho první větší kniha prózy *Zeměžluč*⁷⁴. Jak bychom mohli usoudit z Čepovy povahy, on sám to přiznává, byl velice citlivý na kritiku a to především, když vyšla z pera jeho přátel a stálo za ní neporozumění. Této kritiky se mu dostalo právě po vydání *Zeměžluči*. Čep nesl výhrady velice těžce, přestože si byl vědom jejich pravdivosti a spis do příštího vydání poupravil. V květnu 1932 jede znovu do Francie, tentokrát na čtyři měsíce. Před odjezdem na něj dolehla další vlna deprese a silné bolesti hlavy. Navštěvuje Paříž, dále zavítá do Tours, až se usadí na delší dobu ve vesnici Lavigerie, kde pracuje na nové novele, ze které vznikne jeho nejrozsáhlejší dílo *Jakub Kratochvíl*, u kterého si Čep nejvíce uvědomí autobiografické prvky. Z Lavigerie se v srpnu vydává na cesty a v září se vrací do Prahy. Zde odevzdává definitivní podobu sbírky *Letnice*⁷⁵, ve které je právě obsažen i *Jakub Kratochvíl*. Sbírka vychází na konci roku 1932 a je kritikou velice pozitivně přijata.

Letnice se staly velice populárními a poptávka po nových dílech stoupala. Přesto je rok 1933 pro Čepa neúrodným a zase upadá do depresí. V Myslechovicích se Čepům také příliš nedařilo. Nejmladší bratr Antonín převzal po smrti otce veškerou zodpovědnost za hospodářství, ale na začátku léta mu byla diagnostikována nevyléčitelná srdeční vada, která mu znemožnila manuálně pracovat. Osoba mladšího bratra inspirována Antonínem se několikrát objeví v Čepových dílech. V září se vrací zpět do Prahy a intenzivně si koresponduje s Janem Franzem⁷⁶. Vztah mezi nimi se zhorší po Franzově kritice *Jakuba Kratochvíla*. Naopak příjemným zakončením roku byla první cena České akademie věd a umění za *Letnice*, které se umístily na pátém místě v anketě *Lidových novin* o nejúspěšnější knihu roku 1933.

V roce 1934 vyšla v *Listech* pod pseudonymem kritika *Jiří Wolker po desíti letech*⁷⁷, která byla vystavěna na Čepových poznámkách. Nikoho ovšem nenapadlo, že by Čep mohl být jedním z autorů. Strhl se kolem ní povyk, který se ale Čepa nijak nedotýkal a neomezoval ho v práci. Na jaře napsal prózu *Člověk na silnici*⁷⁸, kterou můžeme řadit k jeho

⁷⁴ ČEP, Jan. *Dvojitý domov*. Praha: Vyšehrad, 1991, s. 83-139.

⁷⁵ Tamtéž, s.161-240.

⁷⁶ Viz. TRÁVNÍČEK, Mojmir. *Pout' a vyhnanství: Život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996, s. 172.

⁷⁷ HLZ, F.: *Jiří Wolker po desíti letech*. Listy pro umění a kritiku 2, 1934, s. 1-6.

⁷⁸ Tato povídka se řadí do sbírky *Děravý plášť*.

nejkontroverznějším pracím. Před prázdninami odjíždí s Fučíkovými do Francie a ti se pak v červenci vrací zpět do Prahy. Čep zde začal psát dlouhou novelu *Děravý plášť*⁷⁹ a její dokončení mu přineslo ulehčení z další vlny deprese. Ve Francii velmi čte a žije společenským životem, jelikož je jeho úkolem propagovat československou kulturu a navazovat mezinárodní styky. S penězi nikdy hospodařit neuměl, a proto má i zde finanční potíže. V říjnu se pak bez financí vrací do Prahy.

Psaní románu *Hranice stínu*⁸⁰ přerušil Čep na dva roky a nakonec jej stihl odevzdat na jaře 1935 do románové soutěže Melantricha. Vyhrál s ním první cenu, 15 000 Kč. *Hranice stínu* byla přeložena ještě téhož roku do němčiny pod názvem *Ruf der Heimat*⁸¹. S překladem názvu nebyl Čep spokojený, ale nakonec se s ním musel smířit. I když se pokoušel později prosadit s překlady svých děl do francouzštiny, tak *Ruf der Heimat* je jediný vydaný překlad.

V říjnu roku 1935 se již potřetí vydává do Francie s úkolem vybrat knihy, které se budou překládat pro reprezentativní knihovnu světových románů v Melantrichu, jež má Čep řídit. Bolesti hlavy se ale stále stupňovaly, a proto píše Čep do Prahy, že navštíví ještě Bernanose⁸² na čtrnáct dní na Mallorce, a pak se vrátí domů. Nikomu se tehdy nesvědilo, že jeho skutečným plánem bylo zůstat tam natrvalo. Čeští přátelé se přeci jen o jeho úmyslu dozvěděli a přemlouvali ho, aby se vrátil domů. Čep nebyl schopen radikálních rozhodnutí a jeho váhavost zapříčinila, že přátele 20. prosince poslechl. Po svém návratu do vlasti byl překladatelsky velmi aktivní. I po odpočinku na Maltě neustále trpěl nervovými problémy, které se týkaly i náboženských otázek, jak ukazuje citace z jeho deníku obsažená u Trávníčka: „... *Moje víra jako by pořád nebyla samozřejmou jistotou. Můj náboženský stav je spíše stavem touhy, úzkosti, strachu. Moje láska k Bohu není dost silná, abych byl každého okamžiku odhodlán k jakémukoliv hrdinství a ke každé, třeba i nejtrapnější a nejzdlouhavější smrti. Nadpřirozený svět mi není dost makavý, aby jeho skutečnost prostupovala můj každodenní život a vítězila proti všem svodům a pochybnostem. Souvisí to asi s vrozenými slabostmi mé povahy, a mou mátožnou vůlí, fyzickou i duchovní zbabělostí a nerozhodností, která byla příčinou, že jsem většinu života strávil mezi nedokonaným hříchem a nedokonanou*

⁷⁹ ČEP, Jan. *Dvojí domov*. Praha: Vyšehrad, 1991, s. 240-329.

⁸⁰ ČEP, Jan. *Hranice stínu*. Brno: Proglas, 1996.

⁸¹ ČEP, Jan. *Ruf der Heimat*. Prag: Mars, 1935.

⁸² Viz. TRÁVNÍČEK, Mojmir. *Pout' a vyhnanství: Život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996, s. 170.

ctnosti“⁸³ V srpnu roku 1936 začíná pracovat na svém novém románu *Naše naděje*, který zůstal nedokončen. Léta do války probíhají klidně a Čep pomalu, ale neustále na něčem pracuje. V září roku 1937 například odesílá rukopis *Zápisků Jijlího Klena*, který vychází začátkem roku 1938 spolu s dalšími dvěma texty ve sbírce *Modrá a zlatá*⁸⁴. Dne 4. července 1937 zemřel Čepův bratr Antonín a tato událost je reflektována v *Polní trávě*⁸⁵.

Ve věstníku mariánských družin *Ve službách Královny*, což byl jezuitský měsíčník, vychází až do října 1940 na pokračování *Tvář pod pavučinou*⁸⁶, která je jednou z Čepových nejosobitějších próz. „Z perspektivy celého Čepova životního díla se jeví produkce osmatřicátého roku jako předobraz, rozvinutý později v letech působení ve Svobodné Evropě, neboť v kratičkém časovém úseku se tu prolnuly na vysoké úrovni všechny tři hlavní složky jeho vrcholné esejistiky: malé řeči sváteční, polemicky zaměřené úvahy časové a nadčasové, usilující o lidský svět, a sebezpytující samomluvy a rozhovory.“⁸⁷ Na konci roku 1938 byl Bedřich Fučík vypovězen z Melantrichu a Čep musel odejít s ním. Vydávání jeho spisů převzalo nakladatelství Vyšehrad. Pourrat nabídl Čepovi, aby odjel do jeho domu ve Francii a začal zařizovat všechny potřebné dokumenty pro Melantrich. Mezitím vyhořelo jeho rodné stavení v Myslechovicích, na jehož opravu dal Čep všechny své peníze a v červenci odjíždí pln nejistot za Pourratem. Koncem srpna se již vrací zpět domů a 1. září vypukne druhá světová válka.

Během války zůstává doma v Myslechovicích, kde čte, překládá, občas přednáší a do roku 1943 něco málo publikuje. Je to období, kdy si třídí své myšlenky, pocity a názory. Literární obroda nastává v již zmíněném roce 1943, kdy Čep píše *Lístky z alba*, *Polní trávu*, *Stínohru*, *Starou zahradu* a další⁸⁸. V těchto dílech dochází k rekapitulaci, shrnutí a zhodnocení všeho, co do té doby prožil. Konec války je pro Čepa zásadním tématem jeho děl, ke kterému se ve své další tvorbě bude neustále vracet. Báł se událostí, které nastaly po válce a souvisely s úpadkem víry. Píše o nich dva texty, modlitby, z nichž je jedna věnována

⁸³ TRÁVNÍČEK, Mojmir. *Pouť a vyhnanství: Život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996, s. 94.

⁸⁴ ČEP, Jan. *Hranice stínu*. Brno: Proglas, 1996, s. 137-255.

⁸⁵ ČEP, Jan. *Polní tráva*. Praha: Vyšehrad, 1999.

⁸⁶ Tamtéž, s. 7-137.

⁸⁷ TRÁVNÍČEK, Mojmir. *Pouť a vyhnanství: Život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996, s. 107-108.

⁸⁸ Všechny tyto povídky jsou pak zařazeny do sbírky *Polní tráva*.

Panně Marii a druhá Svatému Václavovi. Již v říjnu roku 1945 začínají útoky na autory v Čepově okruhu a na Čepa samého a další protikatolické aktivity. Rok 1946 byl pro Čepa nejplodnější z hlediska esejů a významných přednášek.

V dubnu 1947 byla pro něj silným zážitkem návštěva Říma, kam odcestoval jako český delegát na mezinárodní kongres katolických akademiků Pax Romana. Následuje cesta do Paříže, kam je vyslán jako český delegát „*do katolické komitě při UNESCO*“⁸⁹. Situace v Československu se zhoršuje a pro Čepa zde začíná být nedýchatelné ovzduší. Rozhoduje se, že zemi opustí, a nakonec tak učiní v noci 15. srpna 1948, kdy překračuje u Aše hranice, kde na něj čeká Petr Lekavý⁹⁰ a odváží ho do Dieburgu. Čep se pak díky přátelům stěhuje do Paříže.

V roce 1951 nastoupil v Mnichově na necelé čtyři roky do redakce českého vysílání Rádía Svobodná Evropa. Dne 17. února 1954 se v Paříži oženil s Primerose, dcerou francouzského spisovatele Charlese du Bose. Již 31. ledna 1955 se jim narodila dvojčata Klára a Jeník. Od papeže Jana XXIII. byl k šedesátým narozeninám vyznamenán Řádem sv. Silvestra. V létě roku 1966 zasáhla Čepa mozková mrtvice, po které následovalo ochrnutí pravé ruky a 25. ledna 1974 zemřel v nemocnici La Salpêtrière. „*Po obřadech v katedrále Notre-Dame byl pochován v rodinné hrobce Du Bos v Celle-St. Cloud u Paříže.*“⁹¹

3.1.2 Rozbor díla

Čep byl od malička vychováván v katolické víře, která je reflektována i v jeho dílech a je tedy řazen mezi křesťanské katolické autory. S katolickým románem má Čepovo dílo mnoho podobných rysů, především pokud si vypůjčíme Putnovu charakteristiku: „*Současnost je na jednu stranu prostředním neutrálním, které k sobě na rozdíl od historického prostředí samo o sobě nepřitahuje čtenářovu pozornost. Či: neodvádí tuto pozornost od „toho hlavního“, od dramatu spásy. Na druhou stranu je současnost, kterou líčí katoličtí autoři, tedy pozdní 19. či poté 20. století, věk modernity a sekularity, samo postavou v dramatu spásy – jelikož je jejím protivníkem. Víra a speciálně její katolická podoba je ve věku modernity a sekularity*

⁸⁹ TRÁVNÍČEK, Mojmir. *Pout' a vyhnanství: Život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996, s. 150.

⁹⁰ Viz. Tamtéž, s. 173.

⁹¹ Tamtéž, s. 162.

nesamozřejmá. *Setkání víry a světa, boj o víru se světem, je základním zdrojem konfliktu v katolickém románu. Katolický román je tak vlastně nejkoncentrovanějším obrazem celé situace katolického milieu a katolické kultury v moderním sekulárním světě.*⁹² Nemůžeme ho ale bez obtíží zařadit mezi autory katolického románu, ale dle Putny se řadí spíše do kategorie katolické povídky, která se stává díky Čepovi novým literárním žánrem. Čep se ve svých dílech zaměřuje na jednotlivce, což je téma celého katolického románu, na rozdíl například od ruralismu, kde je kladen důraz na celou společnost. U Čepa nenajdeme překvapivé zvraty nebo dramatický spád, ale prostotu a jasnost. Jde o vylíčení prožívání života jednotlivce, ale nepopisuje přitom veškeré prožívání od začátku do konce, nýbrž pouze některé záchvěvy. *„Čep nelíčí nic jiného než dění v lidských duších. Vše ostatní – historie, společnost, i sám venkov – je u něho bledé, vše je podřízeno tomuto cíli. Avšak Čep chce a umí líčit jen jednotlivé záchvěvy tohoto dění, nikoliv celé „dějiny duše“. Proto se mu daří malé povídky, proto se jen jednou – a se sporným úspěchem – pokusí v Hranici stínu o román... Místo „katolického románu“ vyrostla tedy v Čepově díle jeho česká varianta, „katolická povídka.“*⁹³ *„Čep našlapoval na okraji temných propastí duše, ale nikdy se nepustil do nich - a do zobrazování „tajemství nečinnosti církve“ se nikdy nepouštěl...“*⁹⁴

Čep je také někdy nazýván křesťanským existencionalistou, ale on sám se bránil jakémukoliv zařazování do specifických skupin. Existenciální motivy jsou přesto v jeho díle silně přítomny, jak je níže podrobněji rozebráno. *„Společným znakem existencionalistického postoje k životu je typická úzkost moderního člověka, úzkost z budoucnosti, ze smrti, ba ze samého bytí, bolestně zaostřené vědomí existence bezbranného lidského osudu uprostřed nezvládnutelných iracionálních sil, které jej převyšují.“*⁹⁵

Jak je výše naznačeno, Čep byl mj. inspirován ruralisty. Obdobně jako u ruralistů, se i u Čepa odehrává děj příběhů na venkově. *„Také u něj je oním dobrým řádem spjatým s přírodou a s katolicismem, manifestujícím se skrze kruh svátků. Bohoslužby a zvláště poutě mají ve vesnickém životě privilegované místo, stejně jako faráři ve vesnické komunitě. ... I zlo a krutost, které se v komunitě vyskytují mezi bohatými a chudými, muži a ženami, rodiči*

⁹² PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura 1918-1945*. První vydání. Praha: Torst, 2010, s. 155.

⁹³ Tamtéž, s. 1078-79.

⁹⁴ Tamtéž, s. 1081.

⁹⁵ ČEP, Jan. *Svět lidský a nelidský*. In: *Samomluvy a rozhovory*, s. 65.

a dětmi, Čep popisuje stejně nelítostně jako ruralisté/regionalisté. „⁹⁶ Další společný motiv je tragédie a trest, který přichází shůry. Dále také motiv člověka, který se stěhuje z vesnice do města, kde je zklamán a vrací se zpátky ke svým kořenům na venkov. Naopak se od těchto proudů liší svým subjektivismem, který vnáší do vyprávění. Čtenář tak může vidět obrazy, které popisují i ruralisté, v jiném světle. „*Ruralistům/regionalistům jde o sám venkov a/nebo kraj, hrdinou je venkovské a/nebo kraje kolektivum. Individuum se z tohoto kolektivu vyčleňuje a poté kajícíně vrací. Naopak katolíkům (a jim blízkým spirituálním autorům) jde o individuum, o jeho osud, o jeho spásu. Člověk je u nich před Bohem sám. Venkov je dějištěm, na němž se odehrává to hlavní drama osobní spásy.*“⁹⁷

Hlavního hrdinu, který je tentýž, i když s jinými jmény, popisuje Čep ve všech fázích života. Při návratu na ves se necítí být ve své domovině. Citelné pnutí mezi městem a venkovem prožívá hlavní hrdina velmi úzkostlivě. Z výše uvedeného je patrné, že vše, co Čep popisuje, velmi dobře zná a ani zde to není výjimkou. On sám procházel stavy nejistoty a roztržitosti, když si měl zvolit mezi jedním a druhým domovem, a tyto stavy nejsou žádnému čtenáři vzdálené. Jak básnicky píše Putna: „...- to, co je pro onoho člověka prokletím – je pro literaturu požehnáním, neboť v ní spočívá neopakovatelná čepovská perspektiva - ...“⁹⁸.

Jedním z hlavních motivů Čepových děl je přítomnost smrti⁹⁹ a úzkosti především ve slabých postavách, jako jsou ženy, starci a děti. Jedná se jak o smrt náhodnou, tak o sebevraždu. Zajímavý příklad smrti je popsán v povídce *Do města* ve sbírce *Dvoji domov*, kde hlavní postava, mladý hoch František, jde do lomu, i když ho před ním rodiče varovali. Na chvíli ho napadne, že by se mohl utopit a nakonec se opravdu utopí. Nemáme zde žádné vysvětlení jeho smrti, která vypadá jako nešťastná náhoda, ale s jistotou ani nevíme, zda se nejednalo o sebevraždu. Františkova smrt může být například chápána jako varování smyslu: neporušujte zákazy!

⁹⁶ PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura 1918-1945*. První vydání. Praha: Torst, 2010, s. 1085.

⁹⁷ PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura 1918-1945*. První vydání. Praha: Torst, 2010, s. 1085.

⁹⁸ Tamtéž, s. 1086.

⁹⁹ Více viz. ŠTRYCHOVÁ, Iva. *Motiv smrti v prozaickém díle Jana Čepa*. Svitavy: Křesťanská akademie v nakl. Trinitas, 1994.

V povídce *Hoře z lásky*¹⁰⁰ ze sbírky *Zeměžluč* je hlavní postavou Karolína Vachoutková, která chodí po patnáct let den za dnem za svým milencem. Jednou si po cestě uvědomí, že už v jejich vztahu nemůže dále pokračovat a za jediné možné vysvobození považuje sebevraždu. Oběsí se na stromě před domem svého milence. Katolicismus u Čepa určuje, že sebevražda není nic dobrého, přesto ji ale chápe jako něco, co je člověku vlastní a nezlehčuje ji.

Čep reflektuje ve svých dílech smrt se stejnou naléhavostí s jakou je přítomna v našich životech. F. X. Šalda o něm v této souvislosti napsal: „*Teprve smrt dává u Čepa smysl životu a vyřešuje jej. ... Málokdo v české literatuře cítil jako Čep smrt jako dovršivý děj životní, snad nikdo nechápe tak jako on její symbolickou monumentálnost. A při tom je Čep básník země a podivné lásky k ní, protože má vědomí její pomíjivosti a bolest z její nedokonalosti, necelosti, siroby.*“¹⁰¹

V povídce *Rozárka Lukášova* ve sbírce *Vigilie*¹⁰² se Rozárce stává smrt vysvobozením ze života, ve kterém není šťastná. Albína Drůzová je hlavní postava stejnojmenné povídky ve sbírce *Zeměžluč*¹⁰³. Mladá dívka se provdá za Bedřicha Landu, který jí je ale již několik měsíců po svatbě nevěrný a nakonec přivede do jiného stavu místní děvečku, kterou pak utopí v řece, jelikož sám dítě nechce. Čep vše popisuje z pohledu Albíny, která sama dítě mít nemůže. Nejdříve je nešťastná, jelikož ji rodiče nepřijímají a jsou k ní lhostejní, poté že jí muž podvádí a nakonec, že s ním jeho milénka čeká dítě. Albína je poblíž řeky a slyší křik, ale nic nevidí. Myšlenky na to, co se stalo, jí okamžitě napadnou a teprve, když její muž přijde domů, potvrdí jí, že zabil svou milénku. V ten moment se jí ulevilo a vražda/smrt manželovy milénky je zde vnímaná jako lék.

Poslední případ smrti se vymyká výše uvedeným, jelikož jde o „smrt vesnice“ v povídce *Zatopená ves*¹⁰⁴ ze sbírky *Modrá a zlatá*. Ves je představena obcí Doupov, která má být zaplavena přehradou a její obyvatelé jsou nuceni se rozloučit se svými domovy. V centru příběhu stojí především rodina Válků a matka Františka, která svou ves milovala a několik dní před jejím zatopením žalem umírá. Naopak jeden ze synů se z přehrady raduje, jelikož mu

¹⁰⁰ ČEP, Jan. *Dvojí domov*. Praha: Vyšehrad, 1991, s. 88-92.

¹⁰¹ ŠALDA, F. X. *Šaldův zápisník V., 1932 – 1933*. Praha: Český spisovatel, 1992, s. 407.

¹⁰² ČEP, Jan. *Dvojí domov*. Praha: Vyšehrad, 1991, s. 37-82.

¹⁰³ Tamtéž, s. 119-130.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 239-255.

umožnila realizovat se stavbou vesnice Nový Doupov. Otec Václav Válek velmi sešel a zestárl přechodem do nové vsi, ačkoliv se mu to syn snažil co nejvíce ulehčit. Opuštění kraje a domova pro něj postupně znamenalo smrt, stejně jako pro jeho ženu.

Druhým stěžejním Čepovým motivem je téma dvojího domova. *Dvojí domov* je Čepova prvotina, která vychází v roce 1926. Bedřich Fučík o tomto díle napsal: „*Dvojí domov je základní čepovskou metaforou, vyhmátnutou, v hrůze poznání, že svět je dvojitý: Jednak čas této země, překrásné a sladké provizorium, jednak a především neohraničitelná nekonečnost, která se prolamuje do času a spoluurčuje jeho podobu. Vědomí této dvojnosti, přítomné v každém okamžiku, a v každém ohledu a pocitu dramaticky oscilující mezi dvěma póly, je osou tohoto básnického kosmu.*“¹⁰⁵ Ve sbírce *Dvojí domov* je povídka stejného názvu, která pojednává o chalupnici Roubalce trpící pod svým manželem. Ten si přivede z hor krávu jménem Srna. Roubalka je také z hor, a proto s krávou, která se dostala do zajetí, soucítí. Nakonec se kráva podrobí starému Roubalovi stejně jako se mu podrobila Roubalka. Ve snech se Roubalka dostává do chalupy mimo civilizaci do hor, kde je naprosto svobodná a šťastná. Je zde důraz na moment, kdy se Roubalka probudí a teprve po chvíli si uvědomí, že již nesní a o to víc na ní dolehne krutá realita. Čep zde ukazuje dvojí domov jakožto vysněný a reálný. Stejné pojetí dvojího domova je popsáno i v povídce *Kozlovice*¹⁰⁶.

Dále dvojí domov ukazuje domov na vesnici a ve městě, což je metafora především pro druhou a třetí etapu Čepových próz. A v neposlední řadě také dvojí domov jako domov na zemi a domov u Boha v nebi, ve věčnosti, který je pro Čepa důležitější než ten pozemský. Čepova teorie dvojího domova měla především náboženský podtext. Podle něj jsme k životu ve dvojitých domovech byli odsouzeni již prvotním hříchem. Tato úvaha je rozvedena v jeho přednášce *Dvojí domov*, kterou nalezneme ve sbírce *Rozptýlené paprsky*¹⁰⁷. „*Země se nám stala domovem, který nás drží a zároveň pudí pryč a dál, který je nám kolébkou a zároveň vězením. Naše přichylnost k zemi a k určitému koutu země jest doprovázena podivnou nostalgií za něčím, co nás přesahuje, co je v tu chvíli jinde než my, a nad místem, které nazýváme svou vlastí, se vznáší fatamorgana pravého domova, tak jako vzpomínka na krajinu,*

¹⁰⁵ TRÁVNÍČEK, Mojmír. *Pout' a vyhnanství: Život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996, s. 7.

¹⁰⁶ ČEP, Jan. *Dvojí domov*. Praha: Vyšehrad, 1991, s. 23-29.

¹⁰⁷ ČEP, Jan. *Rozptýlené paprsky: essaye, proslovy a meditace*. Olomouc: Krystal, 1946.

kterou jsme zahlédli ve snu.“¹⁰⁸ Podle Čepa je nám život stejně jako domov dán, rodíme se do něj a nevolíme si ho, a proto nás bude dvojí domov provázet celý život. Ve své přednášce hovoří Čep i o domově našich předků, který je i naším domovem, i když ho známe jenom z vyprávění, ale automaticky k němu tíhneme.

Ve všech povídkách sbírky *Dvojí domov*, ale i v mnoha dalších Čepových dílech, je přítomná metafora dvojího domova, stejně tak motiv úzkosti, strachu a smrti. Kromě povídky *Do města* a *Dvojí domov* jsou tyto motivy podle mého názoru nejsilněji přítomny v povídce *Bouře*. Vypráví se zde o malém Jeníkovi, který zakouší matčin strach, skrze nějž si uvědomuje, že nemá na světě žádných jistot, jelikož i skála, kterou do té doby měl, se může zachvět. Chlapec zde řeší otázku nekonečnosti a potýká se s existenciální úzkostí.

Když byl vydán *Dvojí domov*, nebyl Čep doma, ale ve Staré Říši. V okolí jeho rodiště se prodalo necelých 200 výtisků, ale ohlasy na ně nebyly příznivé. Rodiče Čepovi píší o celé situaci a Čep jim odpovídá: „*Velmi mě zaráží, co mi píšete o účinku té mé knížky. Věřím Vám na slovo, že z těch 150 lidí, co si ji u Kunce koupili, neporozumělo jí ani pět. Vždyť tam nešlo o nějakou chválu nebo hanbu, ba neměl jsem na mysli ani určité osoby – ovšem nějaký podklad ze skutečnosti vždycky musí být -, ale pak je to přeměněno, je k tomu přidáno, smyšleno atd. a myslím, že ani o jedné figuře nejde říct ,to je ten a ten’ nebo ,ta a ta’.* Chytajili se toho tak lidé, jsem nad tím úplně bezradný a nemohu jim pomoci. Šlo mi o vyjádření jakéhosi vyššího smutku, bády bolesti, křivdy, směšna ..., vždyť jsme všichni byli s Adamem a Evou vyhnáni z ráje a na všech nás leží dědičný hřích. Ale na to teď lidé zapomínají, zařizují se na zemi jako na věčné časy, a je jim proto nepříjemno, když jim někdo připomene, že člověk je ubohý červ, který upadá z jednoho hříchu do druhého, trpí od jiných a sám mučí jiné, a že jenom na krátké chvíle si uvědomuje, že je jakýsi ‚druhý domov‘, pravá naše vlast, do níž však ceste vede křížem a smrtí. To jsem chtěl knížkou říci, a neřekl-li jsem to dost zřetelně tentokrát, řeknu to podruhé zřetelněji – vždyť náboženský a mravní stav světa je dnes strašlivější než kdykoliv jindy, to vám potvrdí všichni staří lidé. Spisovatel za to nemůže, že to tak je, jenom nasazuje lidem zrcadlo a lidé, místo aby se poznali, vztekají se a nadávají.“¹⁰⁹ Čepovy povídky vycházely již dříve v *Moravskoslezském deníku*, ale vždy pod pseudonymem

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 10.

¹⁰⁹ TRÁVNÍČEK, Mojmír. *Pout’ a vyhnanství: Život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996, s. 39.

a nebyly tak popisné. U *Dvojiho domova* znali obyvatelé Myslechovic autora a díky tomu poznávali v textu sebe samé.

Dvojí domov se zařazuje do první etapy Čepových próz, které jsou krátké a „jiné“. Kromě této sbírky sem můžeme zařadit *Vigilie* a *Zeměžluč*.

Druhá etapa próz se týká obsáhlejších textů jako jsou *Letnice*, *Děravý plášť*, *Hranice stínu* a *Modrá a zlatá*. V těchto dílech si můžeme všimnout posloupnosti u hlavních protagonistů. Ve sbírce *Letnice* se setkáváme s Jakubem Kratochvílem ve stejnojmenné povídce, mladíkem, který je pokračováním chlapců z *Dvojiho domova*. Žije na vesnici, ale příliš do ní nezapadá a nakonec umírá v první světové válce. „*Nad Jakubem Kratochvílem si Čep nejživěji uvědomoval vztah osobní zkušenosti ke konečnému uměleckému tvaru a otázku autobiografických prvků ve vlastním literárním díle.*“¹¹⁰ *Letnice* vycházejí v prosinci 1932 a zařazují se mezi nejúspěšnější knihy sezony. Postava Jakuba Kratochvíla se pak přetransformuje do Hrachoviny v *Děravém plášti*¹¹¹, městského intelektuála, který svůj život promrhá v pražských kavárnách. Následně do Prokopa Randy v *Hranici stínů*. Z této knihy byl nadšen i neustálý kritik Čepova díla F. X. Šalda. Pochvala se především týká hloubky díla a citového prožívání hlavní postavy.

Je to příběh venkovského učitele, který se ve vzpomínkách vrací do těžkého dětství na předměstí Prahy. Je zde mnoho ruralistických motivů, které se týkají především rodinných vazeb s ohledem na hmotné dědictví, ale dílo se jako celek ruralistické próze nepodobá, jelikož si čtenář záhy všimne, že Čep odkazuje na dědictví duchovní. Prokop je na vsi v rodném kraji své matky, ale přesto svůj opravdový domov nenachází a zůstává sám. Má zde devadesátiletého dědečka Zavadila, který ho nepříliš radostně poznává, ačkoliv je Prokop poslední člen jeho rodu. Jsou zde dvě postavy, které se vymykají tehdejšímu průměru. Jedná se o faráře, intelektuála, který se stává Prokopovým nejlepším přítelem a stará se o „ztracené případy“. Druhou postavou je chlapec z Prokopovy třídy nezapadající do kolektivu kvůli své výjimečnosti stejně jako dítě z *Dvojiho domova*. Stěžejními postavami jsou ale Jan Šimon, Prokopův spolužák z dětství, velký cestovatel vracějící se po mnoha letech zpět domů a Jiřina hledající dokonalou lásku, přestože se nakonec oddá otcovu čeledínu. Osudy se naplní jedné

¹¹⁰ Tamtéž, s. 64.

¹¹¹ Sběrka *Děravý plášť* vychází v prosinci 1934 v Melantrichu.

nedělní noci, kdy se Jan Šimon rozhodne znovu vyjet do světa, jelikož v rodné vsi nenašel to, v co doufal. Jiřina se spolu s čeledínem zabije a Prokop potká na poli svého dědečka, který ve svém domě vidí postavy mrtvých rodinných příslušníků a v náručí svého vnuka umírá¹¹². Čep se v *Hranici stínů* pokusil vykreslit postavu městského intelektuála, který se vrací ke svým kořenům, ale ani zde nenachází opravdový domov a do konce svého života žije na hranici mezi dvěma domovy, což se pro něj stává bezdomovím.

V *Modré a Zlaté* je pak hlavním protagonistou Jiljí Klen, podle něhož se jmenuje i jedna z povídek, *Zápisky Jiljího Klena*. Ten se liší od ostatních hlavních postav svým hlubokým náboženským životem a také tím, že se z Prahy vydává na Slapy, tedy na jakési předměstí, nikoliv přímo na vesnici. „*Příběh Jiljího Klena, duše hluboké, ale nenaleznuvší své místo a svůj smysl, nemá už žádné pozitivní řešení: Na vše je pozdě. Příběh Jiljího Klena, novoromantického „zbytečného člověka“ jako by předznamenával i další osud Čepovy prózy, která po Modré a zlaté obtížně a vlastně neúspěšně hledá cestu, kterou by se mohla vydat.*“¹¹³

Hlavní postavy Čepovy první etapy jsou sice zmateny a uvědomují si svou jinakost, přesto se před nimi otvírá jakási naděje na lepší zítřky, a právě touto nadějí se podle mého názoru liší od hlavních postav v druhé etapě. To jsou již dospívající a dospělí muži, kteří si uvědomují svou zbytečnost. Hledají smysl života, ale nenalézají. Jejich osud je obtěžkán nejenom jinakostí, ale zároveň i hlubokým existenciálním prožíváním, kterému není konce. Smrt se jim stává vysvobozením. Z rozboru hlavních postav tohoto období se dá nejlépe vysledovat Čepův psychický vývoj a dá se z těchto děl pochopit jeho jednání v reálném životě. Sám neuměl často řešit problémy, byl nerozhodný a jeho pocit zbytečnosti je zřejmý.

Třetí etapa jeho próz se týká sbírek *Tvář pod pavučinou* a *Polní tráva*. Obě díla byla uznávaná, ačkoliv sám Čep s nimi spokojen nikdy nebyl, což pak shrnuje v díle *Sestra úzkost*, které je jeho životopisem. Vypráví zde mj. o svém pobytu ve Staré Říši s Aloysem Skoumalem a Vilémem Závadou v roce 1926. Bylo to období, kdy opět nacházel svou víru.

Jan Čep používá pro své povídky narativy, které mají několik funkcí – charakterizační, mají vytvořit reálný efekt, někdy slouží ke zvýšení napětí, ale především jsou základním

¹¹² Smrt starého Zavadila je zde popsána očima Prokopa. Čep později píše ještě povídku s názvem *Variant*, která je zařazena ve sbírce *Tvář pod pavučinou*, kde je tento okamžik popsán očima umírajícího Zavadila. Viz. ČEP, Jan. *Polní tráva*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 101-108.

¹¹³ PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura 1918-1945*. První vydání. Praha: Torst, 2010, s. 1092.

kamenem jeho fikčního světa. Vše je vyprávěno pomocí er-formy, tedy vševědoucího vypravěče, který stojí mimo příběh. Kromě toho je zde druhá narativní strategie, která používá většinou vnitřní monolog a polopřímou řeč. Čep ji používá pro zobrazení vnitřních stavů hlavního hrdiny. „*Důsledkem je subjektivizace narativního prostoru, jeho individualizace.*“¹¹⁴

Čtvrtá etapa Čepovi prózy se podle Putny týká především esejí a rozhlasových promluv. Radí sem tedy *Rozptýlené paprsky*, *O lidský svět*¹¹⁵, *Samomluvy a rozhovory*¹¹⁶, *Malé řeči sváteční*¹¹⁷ a *Poutník na zemi*¹¹⁸. V posledních dílech se zase vrací téma dvojího domova a tím se jeho tvorba opět vrací na začátek.

3.2. Přemysl Pitter

3.2.1 Život a veřejné působení

Přemysl Pitter se narodil 21.6.1895 v Praze. Rodiče před ním měli šest dětí, které všechny zemřely ještě než se Přemysl narodil. První rok vyrůstal u svých příbuzných, jelikož byl velice slabý a jeho matka neměla sílu být svědkem dalšího úmrtí svého dítěte. Po roce života z něj vyrostlo zdravé a silné dítě, proto si ho rodiče odvezli do Prahy. Jeho otec otevřel vlastní tiskárnu a syn měl po něm podnik převzít. V roce 1911 nečekaně umírá jeho matka, která mu byla morální oporou. Učil se v Praze, ale následně i v Lipsku a Berlíně. Roku 1913 otec umírá a Přemysl má za poručníka otcova bratrance, ale ještě téhož roku dovršuje osmnácti let. S podnikáním ale příliš štěstí nemá a otcův podnik musí prodat.

Když vypukla první světová válka, nastupuje jako dobrovolník do rakousko-uherské armády, což se pro něj jeví zprvu jako úleva a útek od všedních problémů. Zažívá všechny hrůzy války, během které se několikrát vyhnul téměř jisté smrti. „*Protože nezačal vnímat situaci okolo sebe zjednodušeným, vojenským pohledem, zbyla mu role oběti. Nezvolil si žádnou stranu, ke které by se jenom kvůli přežití přidal, a tak se mu jeho velitelé a možná*

¹¹⁴ KUBÍČEK, Tomáš. Druhý Čep. *Česká literatura*, 2014, 1, s. 35-45.

¹¹⁵ ČEP, Jan. *O lidský svět: Rozhlasové úvahy*. Řím: Křesťanská akademie, 1953.

¹¹⁶ ČEP, Jan. *Samomluvy a rozhovory*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1997.

¹¹⁷ ČEP, Jan. *Malé řeči sváteční*. Řím: Křesťanská akademie, 1959.

¹¹⁸ ČEP, Jan. *Poutník na zemi*. Řím: křesťanská akademie, 1965.

i někteří spolubojovníci stali v podstatě stejně nebezpečnými jako „nepřátelé“. Soudě opět podle jeho deníkových záznamů, vyvinul se z toho život naplněný udivujícím množstvím ponižování, občas i brutality.“¹¹⁹ Teprve když se jeho prapor přesouval do Albánie a on zůstal na hranicích s Černou Horou jako sanitní pomocník a následně šéf marodky, měl pocit, že naplňuje svůj úděl ve válce, zatím ovšem stále jako ateista. V létě 1917 se od nemocných sám nakazil břišním tyfem nebo úplavicí. To byl zážitek, ve kterém Pitter poprvé poznává Boha. Vztah k Bohu od té doby chápe jako stav svobody, nikoli jako stav útěku. Jeho hlavní životní motto od té doby znělo „*můj život nepatří mně*“, čímž poukazoval k vyššímu neviditelnému řádu a radosti, že se na něm může také podílet. Dochází tedy k zásadní proměně v jeho životě, do kterého vstupuje víra. Když dostal Pitter žloutenku, na kterou umírali jeho kolegové, uchýlil se ke známé Anně Pohlové. Ta za ním poslala Annu Pohorskou, aby ho vyléčila. Pohorská se modlila a zpívala, a pak jí vnitřní hlas poradil léčbu pro Pittra, která mimo jiné spočívala v bylinné kůře, pití odvarů a vegetariánství, u kterého zůstal Pitter po zbytek života. Kromě vegetariánství propagoval prohibici v USA, sám tedy nepil alkohol ani nekouřil a vystupoval také proti očkování¹²⁰.

Roku 1919 vystoupil Přemysl Pitter z katolické církve. „*Katolicky a církevně věřícímu člověku se vštěpuje přesvědčení, že bez církve je a vždy bude ubohý a nedokonalý. Nevíra ve vlastní schopnosti podle Pittra vede k pokoře jen hypoteticky; ve skutečném, praktickém životě mnohem častěji ústí v bezpáteřnost a pokrytectví.*“¹²¹ Ovšem vadila mu i nekonzistentnost protestantských církví a některá jejich učení, proto do žádné z nich nevstoupil. U přijímacího řízení na Husovu bohosloveckou fakultu tedy musel přiznat, že nenáleží do žádné církve. Jelikož neměl maturitu, byl děkanem Husovy bohoslovecké fakulty profesorem Františkem Žilkou přijat jako mimořádný posluchač. Na fakultě absolvoval dva semestry, během nichž navštěvoval především přednášky církevního historika Ferdinanda Hrejsi a již zmíněného novozákonníka Františka Žilky. Zajímalo ho především praktické křesťanství, tedy jak se víra odráží v našem životě. „*Pitter, s odvoláním na Kázání na hoře, si z křesťanství vybíral nikoli*

¹¹⁹ KOSATÍK, Pavel. *Sám proti zlu*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2009, s. 22.

¹²⁰ Např. v článku: PITTER, Přemysl. Očkování vědeckou pověrou, in: *Sbratření*. Praha: Přemysl Pitter, 1926, roč. 3, č. 4.

¹²¹ KOSATÍK, Pavel. *Sám proti zlu*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2009, s. 33.

ono autoritativní, co zdůrazňuje odstup mezi oslavovaným Bohem a hřešícím člověkem, ale vnímal sdělení evangelia jako výzvu k následování se vším všudy, rovnající se ztotožnění. Pittrův Ježíš neříkal: „Poslouchejte a dělejte, Co vám říkám“, ale „Budte jako já“. ¹²² Ježíš nečeká, až se k němu někdo přidá nebo až bude dobrý čas, jde o to jednat teď a nyní a na tom Pitter postavil svou životní filosofii.

Za první republiky byla rozšířená tzv. spiritistická hnutí a do jednoho z nich, které spojovalo své představy s buddhistickým učením o karmě, patřil i Pitter. Z toho plynulo, že člověk má život ve svých rukou a sám určuje svou budoucnost podle toho, jak jedná v přítomnosti. Jeho náboženské smýšlení bylo inspirováno i baháísmem: „*Odmyslíme-li si odpuzující sebezbožnění zakladatelů baháismu a osobní kult jejich vyznavačů, najdeme v učení Bahá'u'lláhově a jeho syna mnohé velmi cenné hodnoty. Baháismus má své určité poslání, zvláště na Východě, kde působí jako obrodný činitel a smírce mezi různými vyznáními.*“ ¹²³ Baháismus se snažil sjednotit všechny víry svou pokrokovostí, modernitou a horlivostí.

Pitter choval zvláštní vztah k tehdy nově vzniklé Československé církvi. Líbil se mu její vzdor proti strnulosti katolické církve, na druhé straně nemohl souhlasit s některými výroky jejího prvního patriarchy Karla Farského, které mu přišly spíše politického než náboženského ražení. Z tohoto důvodu byli spiritisté mladému Pittrovi blíží, zdáli se mu opravdovější. Z jejich názorů plynulo, že člověk může dosáhnout dokonalosti, a to byl podle Pittra smysl života. „*A hnutí pro něj mělo přinejmenším ještě jednu důležitou vlastnost: nejenže umožňovalo, ale přímo vybízelo, aby ten, kdo se vydá na cestu nové, necírkevní víry, propojil tuto víru s řadou společenských aktivit. Pár let po válce se tou nejdůležitější zdála práce na odvrácení rizika příští války. Tak se stal Pitter pacifistou.*“ ¹²⁴ Katolictví mu vadilo svými dogmaty. Člověk měl být v úzkém vztahu k Bohu a ne se řídit nějakými světskými pravidly a institucemi.

Nejznámější představitelkou pacifistického hnutí v Českých zemích ještě před válkou byla Jindřiška Wurmová. Za první republiky na tom již nebyla zdravotně příliš dobře. Další

¹²² Tamtéž, s. 35.

¹²³ PITTER, Přemysl. Nové náboženství z Východu. In: *Sbratření*. Praha: Přemysl Pitter, 1933, roč. 9, č. 2.

¹²⁴ Tamtéž, s. 40.

představitelkou tohoto hnutí byla spisovatelka Pavla Moudrá, která měla na Pittra velký vliv. „...v roli předsedkyně Chelčického mírové společnosti zastupovala republiku na mezinárodních mírových kongresech, organizovala v Čechách i zvláštní, ženskou odnož mírového hnutí, a při tom všem stačila vést ještě bohatou korespondenci na vysoké úrovni: například se spisovatelkou Annou Pammrovou o panteismu, teosofii a podobně.“¹²⁵ Moudrá mimo jiné jako první žena roku 1927 kázala v českém kostele sv. Mikuláši na Staroměstském náměstí. Pokaždé, když se Pitter na krátkou dobu vrátil z války domů, navštěvoval její teosofické přednášky v Lucerně. Osobně se s ní setkal díky Anně Pohlové až v roce 1919.

V lednu 1920 nastoupil Pitter na ministerstvo národní obrany jako úředník, ale setrval tam, mimo jiné i kvůli svým ostatním aktivitám, pouhých osm měsíců.

Pitter poprvé veřejně promluvil na svátek sv. Václava roku 1919, kdy se konala sbírka Armády spásy na náměstí Republiky, na téma „*Co náboženství je a co není, co chtěl Kristus a co dělají lidé*“¹²⁶. Později se Pitter od Armády spásy vzdálil kvůli jejím pouličním procesům a veřejným projevům. Alexander Sommer Batěk zorganizoval hned po válce „Hyde Park Corner“ na Staroměstském náměstí u Husova pomníku. Kdokoliv mohl přijít a mluvit k ostatním. Této příležitosti se 12. října 1919 chopil i Pitter a vystupoval tam následujících devět let. Celá dvacátá léta jsou pro něj ve znamení přednášení a kázání po celé republice. Přednášel i v kostele sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí a v Obecním domě. Odpovědi na otázku jak napravit věci lidské nacházel ve vzdělání, výchově, křesťanství a humanismu. Snažil se skloubit Masarykovy a Rádlovy myšlenky, což se mu v náboženských otázkách dařilo, nikoli však v těch politických.

Od roku 1924 do roku 1941 vydával měsíčník *Sbratření*. Ve společenské sféře kladl velký důraz na sociální otázky, například na snižování nezaměstnanosti, řešení bytové otázky¹²⁷, požadoval bezplatnou lékařskou péči atd. Byl si vědom, že některé jeho požadavky hraničí s utopií. „*Svoji filozofii postavil na Kristu, Chelčickém, Tolstém a Ghándím.*“¹²⁸

¹²⁵ KOSATÍK, Pavel. *Sám proti zlu*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2009, s. 44.

¹²⁶ PITTER, Přemysl. Úvodní prohlášení ke vzniku Nového Jeruzaléma, S. 3, CAPP, kart. 1.

¹²⁷ Roku 1924 založil stavební bytové družstvo v Praze Miličův dům.

¹²⁸ PASÁK, Tomáš. *Život Přemysla Pittra*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání ve spolupráci s Pedagogickým muzeem J.A. Komenského v Praze, 1995, s. 14.

V roce 1920 vystoupil na veřejnost původně soukromý spolek Nový Jeruzalém, který se scházel na bytových přednáškách. Pitter byl zvolen do funkce předsedy. Kromě přednášek se spolek věnoval i pedagogické činnosti. Pokud chceme nový a lepší život, musíme podle Pittra vychovat nového občana, opravdového křesťana. Po pět let se Pitter setkával s dětmi na Žižkově a připravoval pro ně besídky a zpěvy.

Českoněmecký pacifista Heinrich Tutsch, mj. spolupracovník Nového Jeruzaléma, byl roku 1923 pozván na mezinárodní konferenci Hnutí pro mezinárodní smír, kam s ním kromě dalších, např. Valentina Bulgakova, jel i Pitter. Čechoslováci si z konference odnesli mnoho nových podnětů, které je dalšího roku postrčily k uspořádání konference v moravském Štramberku, jejíž cílem bylo zorganizovat mírovou podporu v jižní, východní a střední Evropě. Československá pobočka Hnutí pro mezinárodní mír byla založena v březnu roku 1925. V rámci konferencí se Pitter setkal s představiteli kvakerského hnutí, z jejichž bohoslužeb si odnesl tzv. „quiet minutes“, které byly přesným protipólem vnějškových rituálů, které mu vadily mj. i v katolické církvi.

Nejvýznamnějším křesťanským komunistou byl pro Pittra Švýcar Leonhard Ragaz, který odešel z pozice profesora teologie a začal pomáhat chudým. Ve své knize *Od Krista k Marxovi, od Marxe ke Kristu*¹²⁹ vykládá smysl socialismu z křesťanského pohledu a vystupuje proti materialistickému pojetí. „*Světové dělnictvo se podle Ragaze vymaní ze svého zotročení, až duchovně a hlavně nábožensky opět prohlédne; způsobem, který připomínal radikálně pacifistické představy o nastolení světového míru.*“¹³⁰ Pro Pittra byl inspirací a několikrát se s ním osobně setkal na konferencích. Kromě Ragaze na Pittra zapůsobil Tolstoj jako osobnost na přelomu dvou věků, prorok nové doby a Ghándí se svým nenásilným způsobem boje. Inspiraci přinesl Pittrovi také Albert Schweitzer, německý lékař a protestantský teolog a Fridtjof Nansen, který se mj. po první světové válce staral o návrat evropských zajatců z Ruska a naopak ruských zajatců v Evropě zpět do domoviny. Později se staral o uprchlíky a emigranty.

¹²⁹ RAGAZ, Leonhard. *Od Krista k Marxovi, od Marxe ke Kristu*. Praha: Jan Laichter, 1935.

¹³⁰ KOSATÍK, Pavel. *Sám proti zlu*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2009, s. 83.

Čechem, který měl na Pittra největší vliv byl Emanuel Rádl, který souhlasil stejně jako Pitter s Ježíšovým přikázáním „milujte své nepřátele“, tedy s etickou maximou, která je základní pro náš život. Z tohoto přikázání plynulo, že člověk by měl dokonce popřít lidský svět pravidel, protože se více sluší poslouchat Boha než člověka. S Rádlem se setkal na střední škole, kde byl Pittrovým učitelem přírodopisu. Ukázal mu, že křesťanství nespočívá v tom odejít do samoty a meditovat, ale v bojovnosti, ve vyjití do světa a v činnosti. V době, kdy si společnost nepřipouštěla žádné pohromy, viděl Rádl vše realisticky a ke svým žákům byl vždy otevřený a nic jim nepodsouval a naopak je podněcoval k samostatnému myšlení. Nešlo o přijetí již předem daných pravd, ale o prodlévání v otázkách, problémech, což bylo podle Rádla plodnější. *„V Rádlově myšlení nebylo prostoru pro relativistické smiřování napříč mezi jednotlivými náboženskými systémy, v tom smyslu se zdál přísnější než Pitter, který sympatizoval přinejmenším s karmickými naukami staré Indie. Z mnoha názorových rozdílů mezi oběma muži byl potom asi nejpodstatnější ten, který se týkal pacifismu: zatímco Pitter odmítal obranu za všech okolností, Rádl připouštěl, že některé velké války mohly být válkami za velké ideály. Pitter vytýkal Rádlovi nesnášenlivost; uznával však, že tato vlastnost bývá u duchovních průkopníků častá. Vcelku se považoval za Rádlova myšlenkového žáka, přesněji řečeno nebránil se, pokud byl takovým žákem nazýván.“*¹³¹

K prezidentovi Masarykovi měl Pitter zvláštní vztah. *„Ve svých předválečných spisech se Masaryk často klonil k Chelčickému, rozvíjel téma individuální odpovědnosti v jeho duchu. Během války však začal rozlišovat mezi humanitou absolutní, nábožensky podloženou, a humanitou relativní, uplatňovanou mezi lidmi a jejich institucemi.“*¹³² Z náboženského hlediska nejdříve vystupoval proti válce, ale později podle humanity rozlišoval mezi válkou útočnou, která pro něj byla nepřipustná, a obrannou, která se mohla stát nutnou. Z toho je jasné, že si Pitter vážil především Masaryka předválečného a ztotožňoval se s mnoha jeho myšlenkami o směřování národu, náboženství a politice. Na druhou stranu poválečného Masaryka kritizoval velice přísně. Viděl v Masarykovi toho, který se přiklonil k Caesarovi a ne k Ježíšovi. Pittrovi se nelíbila Masarykova první republika ve své samostatnosti, o kterou se musí neustále strachovat a bránit ji. Chtěl vnitřní samostatnost, opravdovou svobodu, která

¹³¹ KOSATÍK, Pavel. *Sám proti zlu*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2009, s. 88.

¹³² Tamtéž, s. 99.

nebyla umožněna. Pittrovi se nelíbily ani hranice Československé republiky, které byly dobyty násilím. Jeho představa republiky byla rozlohou o hodně menší, nechtěl velký národ, ale pevný, duševně vyspělý. Kritika těchto let souvisela také s faktem, že Pitter nebyl demokrat, ale christokrat¹³³. Nechtěl vládu lidu, ale vládu podle Ježíšových přikázání. Jeho ostré názory proti demokracii vyvěraly ze zkušeností, že vláda lidu není možná a jde pouze o větší skupinu politiků v čele státu, kteří nejsou nikým jiným, než lupiči chtějícími se obohatit na úkor ostatních.

Roku 1927 byla schválena československá pobočka Hnutí pro křesťanský komunismus, jejímž prvním předsedou byl J. Velhartický, místopředsedou H. Tutsch a tajemníkem P. Pitter. Hnutí se hlásilo k prvotnímu křesťanství, které podle nich zaniklo s císařem Konstantinem Velikým, a nikoli k Sovětskému svazu, kterému spíše naopak tvořilo protiváhu. To potvrzuje fakt, že Hnutí pro křesťanský komunismus požádalo o vyšetření situace na Solověckých ostrovech v Sovětském svazu. Pitter si představoval, že po celé republice vytvoří síť místních organizací. Hnutí se skládalo z rozličných konfesí a soustředilo se na mezinárodní spolupráci. Činnost Hnutí byla ukončena v roce 1928 z důvodu jeho antimilitaristického zaměření. Policie následně zakázala jeho přednášky na Staroměstském náměstí. Zrušení Hnutí se nedočkalo silné odezvy veřejnosti a ze známých osobností se proti němu postavil jen Rádl.

Jednou z nejdůležitějších žen Pittrova života je Švýcarka ze zámožné rodiny Olga Fierzová. Firma jejího otce zkrachovala a rodina se přestěhovala do Bruselu. Fierzová po studiích ve Švýcarsku odjela k Londýnu za prací učitelky. Zapojila se do pacifistického hnutí No More War a chodila na Ragazovy přednášky. Postupně se tyto vedlejší aktivity staly její hlavní náplní, a proto opustila místo vychovatelky a odjela roku 1926 do Oberammergau jako tlumočnice. Zde se konala konference Hnutí za mezinárodní smír, kde se seznámila s Pittrem a v roce 1927 přijala jeho pozvání do Prahy. Nabídl ji, aby zůstala a pomáhala v Hnutí, což Olga z mnoha důvodů odmítla. Neodmítla však jeho pozvání do Londýna. Zpáteční cestu si prodloužili a spřátelili se na ní, což mělo za následek, že Fierzová nakonec práci v Československu přijala. Nejdříve působila na Plzeňsku jako vychovatelka, aby se naučila co

¹³³ Více viz. PITTER, Přemysl. Demokracie, in: *Sbratření*. Praha: Přemysl Pitter, 1925, roč. 1, č. 6.

nejrychleji česky, a za rok se přestěhovala do Prahy a stala se Pittrovou blízkou spolupracovnicí.

Patrně na začátku čtyřicátých let napsal Pitter *Mé náboženské krédo*¹³⁴, kde se vyjadřuje k inkarnaci a hlásí se k Origenovi. Mimo tělesný svět existuje dle Pittra svět duchovní a duchové vstupují do těl jako do žalářů. Cílem vývoje pak je, aby se všichni duchové vrátili do společenství s Bohem. Kromě Origena se zabýval například i Klementem Alexandrijským, Eusebiem z Cesareje, Hippolytem Římským a dalšími. „Počátkem roku 1939 tak utěšoval čtenáře *Sbratření*, jemuž zemřeli jeho blízcí: „Nevěřte, že Vaši drazí zesnuli, že - jak někteří se domnívají – probuzení budou teprve až na konci věků. Nikoli. Po krátkém odpočinku probouzejí se k novému životu, vlastně pokračují jen v životě, ovšem bez hmotného těla, které je poutalo a často jen překáželo. Jsou volnější, mají jasnější rozhled a stávají se anděly strážnými těm, které v hmotném světě milovali a k nim jsou poutáni mnohými páskami. Proto netruchlete. Nejste nikdy sám!“¹³⁵ Pitter předpokládal, že již od počátku křesťanství existovala esoterní, zasvěcenecká, nauka, která byla nejdříve předána Pavlovi a poté dalším.

V říjnu 1922 vzniklo družstvo s názvem Milíčův dům, které chtělo vybudovat dům pro opuštěné děti, jenž měl zároveň sloužit jako veřejná jídelna a přednáškové centrum. Pitter doufal, že pobyt v domě bude mít i náboženský vliv na děti, aby se z nich staly „Kristovi revolucionáři“. Než se ovšem začala výstavba realizovat, uběhlo více než deset let. Stavby se nakonec ujal architekt Karel Skorkovský a v prosinci 1933 ji navštívili první hosté. Zde byl začátek Pittrovy pedagogické činnosti, ke které si přinesl inspiraci především ze svých pobytů v Anglii. Děti mohly do Milíčova domu přicházet o víkendech a ve všední dny po škole. O děti se starali Pitter, Fierzová a Ferdinand Krch. Ve vedení Milíčova domu stáli Pitter s Fierzovou, manželé Rottovi a Anna Pohorská, z nichž nikdo nepobíral plat a naopak svými dalšími aktivitami pomáhali k financování Milíčova domu.

V době první republiky se objevila organizace, do té doby našemu území neznámá, Akademická Ymca. Cílem této organizace byla výchova křesťanské inteligence:

¹³⁴ PITTER, Přemysl. *Mé náboženské krédo* (rukopis), in: APP, nezařaz.

¹³⁵ KOSATÍK, Pavel. *Sám proti zlu*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2009, s. 138.

„Akademická Ymca vytvořila prostor, ve kterém studenti mezi sebou, se svými učiteli i s přizvanými hosty mohli diskutovat na nejvyšší názorové úrovni, jaké mohla první republika dosáhnout. Bylo odmítnuto trpné přitakání mase jako ústřednímu hybateli dějin a všechno úsilí bylo soustředěno k výchově informovaného a zodpovědného jednotlivce, který nezaváhá ve chvíli, kdy dostane šanci svou aktivitou prospět celku.“¹³⁶ V roce 1930 byla ustanovena Liga pro lidská práva v Československu, jejíž předsedou byl Rádl a Pitter se v ní stal předsedou mírové komise. „Liga podporovala odpírače vojenské služby, byla proti trestu smrti, zajímala se o náboženskou toleranci, svobodu slova, sociální práva dělníků, ženskou emancipaci a podobně.“¹³⁷

V roce 1934 píše Pitter článek *Krise pacifismu*¹³⁸, ve kterém vysvětluje své nadšení a zároveň si realisticky uvědomuje, že s ním nemůže vyhrát. Svůj boj přirovnává k cestě Ježíšově, která také neměla úspěchy a skončila na Golgotě. Připomíná i Husa, který bojoval slovem a výsledky za jeho života nebyly tak viditelné, a pak Žižku bojujícího mečem a tragické následky husitské války. Pacifismus chápe Pitter následovně: „*Pravý pacifismus stojí na přesvědčení, že ozbrojené násilí nemůže nikdy přivoditi lepších poměrů a konečného dobra. Zavrhuje proto válku i jako poslední prostředek z nouze. Je pochopitelné, sáhne-li se ze zoufalství k zbraním. To platí jmenovitě o sociální revoluci. Ale zoufalství není program, nýbrž znamená, že síly vypověděly, značí zkázu.*“¹³⁹ Pittrův pacifismus měl jednu slabinu, která se objevila ke konci první republiky. Měl představu, že důvody nepřítelů jsou humánní a racionální a nedokázal si připustit, že by mohl vzejít nepřítel z čistě iracionálních důvodů. Věřil, že všichni lidé jsou nebo budou dobří a je tedy třeba jim jít příkladem. Při dosažení moci Hitlerem roku 1933 mnoho pacifistů své názory opustilo, dokonce i Albert Einstein a Romain Rolland. Pitter si chtěl udělat vlastní názor na celou situaci, a proto se roku 1934 vydal do Německa. Vrátil se s opačnými dojmy, než měli jeho současníci. Viděl mnoho podob mezi Hitlerovým Německem a Masarykovým Československem. Jediným lékem pro Německo byla podle Pittra láska ostatních národů. V Milíčově domě poskytl přístřeší

¹³⁶ KOSATÍK, Pavel. *Sám proti zlu*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2009, s. 159.

¹³⁷ Tamtéž, s. 162.

¹³⁸ PITTER, Přemysl. *Krise pacifismu*, in: *Sbratření*. Praha: Přemysl Pitter, 1933, roč. 10, č. 2-5.

¹³⁹ PITTER, Přemysl. *Krise pacifismu*, in: *Sbratření*. Praha: Přemysl Pitter, 1933, roč. 10, č. 4.

několika dětem německých uprchlíků. Na jaře 1935 se vydává znovu do Německa a zažívá poprvé nedůvěru všech vůči všem. Národ se plně oddal nacismu. „*Pod vlivem událostí, spějících zjevně ke konfrontaci, se Pittrovi i jeho pražská radikálně pacifistická skupina rozpadala pod rukama. V roce 1935 opustil hnutí Valentin Bulgakov, jedna z hlavních opor. A zdálo se, že od myšlenek křesťanského komunismu se začíná odklánět i jejich autor, Švýcar Leonhard Ragaz: když v roce 1937 Společnost národů v souvislosti s habešským konfliktem rozhodla o uvalení sankcí na Itálii, Ragaz tyto sankce podpořil, přestože bylo zřejmé, že k jejich uskutečnění bude nutné nasadit vojenskou moc.*“¹⁴⁰ V roce 1937 se v Kodani konala konference Internacionály odpůrců války, kde Pitter slyšel mluvit o laskavosti a přívětivosti Hitlera, a tak si uvědomil nebezpečí v podceňování zla.

„*Šest protektorátních let bylo pro Pittra obdobím, kdy mu především mizeli spolupracovníci, z Milíčova domu i odjinud, a zdaleka ne jenom odbojáři, kteří se vydali na – podle Pittra - mravně nejistou cestu odpirání zlu násilím. Nacisté odváželi členy Nového Jeruzaléma,... Vzali mu učitelky z Milíčova domu... Ale především mu brali židovské děti, jedno po druhém,...*“¹⁴¹ Pittrovi bylo zakázáno veřejně vystupovat, a proto bylo pro něj toto období spisovatelsky neplodnější. Po celou dobu choval naději, že židovské děti, které mu byly vzaty, přežijí.

Po válce se snažil Pitter najít místo, kam by přivezl židovské děti z Terezína nakažené tyfem. Našel pro tento účel tři zámky: Olešovice, Štířín a Kamenice. Tyto zámky prohlásil s pověřením České národní rady za státní majetek a následně k nim přidal ještě zámek v Lojovicích. Projekt se rozrostl na ozdravovny pro české děti, které se měly vrátit z koncentračních táborů. Zaměstnanci nepobírali plat a Pitter všechno sám financoval. Byl svědkem zacházení s Němci v integračních táborech, k čemuž se velice negativně vyjadřoval a byl za to kritizován. „*Akce “zámky” měla velký význam jak humanitární, tak pedagogický a politický. Byla v ní obsažena Masarykova myšlenka “Mějte úctu k duši dítěte”.* Po skončení záchranné akce “zámky” se P. Pitter opět intenzivně věnoval židovským dětem.“¹⁴²

¹⁴⁰ KOSATÍK, Pavel. *Sám proti zlu*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2009, s. 168.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 179.

¹⁴² PASÁK, Tomáš. *Život Přemysla Pittra*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání ve spolupráci s Pedagogickým muzeem J.A. Komenského v Praze, 1995, s. 44.

Od roku 1947 neprocházel Pitter snadným obdobím. Bylo mu téměř zakázáno publikovat. Přesto vydal spis *Slovo Boží dětem*¹⁴³, ve kterém je obsažena jeho pedagogika a krátký výklad Starého i Nového zákona a je to jedno z jeho nejdůležitějších děl.

Poprvé se 2. února 1948 uskutečnilo v Čechách shromáždění věřících a zástupců všech církví. Shromáždění chtělo zajistit světový mír a Pitter se ho také účastnil, stejně jako tehdejší ministr zahraničních věcí J. Masaryk. Předsedou shromáždění byl arcibiskup J. Beran. Za tři týdny po události následoval únorový zvrat, který znamenal konec demokracie v Československu a myšlenky shromáždění se tedy již nemohly realizovat.

Následující období chápal Pitter jako Boží trest. V Milíčově domě měl několik ostrých projevů na nový režim, a nakonec mu v roce 1950 byla zakázána veřejná činnost. Touto dobou také odjela do Švýcarska na pohřeb své sestry Olga Fierzová, ale zpět do Československa jí již nebyl vstup povolen. Dne 26. srpna 1951 nakonec Pitter přechází hranice a vydává se do Berlína. Zde spolupracuje mj. pro rádio Svobodná Evropa. „Na základě třicetileté činnosti laického kazatele byl v roce 1952 ustanoven Světovou radou církví v Ženevě k pastorální a sociální službě v tábore pro uprchlíky Valka u Norimberka. Byl akreditován u bavorského ministerstva vnitra a jmenován zástupcem Světové rady církví P. Rossierem jako "Seelsorger" - farář pro uprchlíky v tamější táborové kapli.“¹⁴⁴ V tábore Valka panovaly na začátku hrozné poměry, dokud se počet uprchlíků nesnížil. Brzy přijela Pittrovi na pomoc i Olga Fierzová. Pitter se také velmi angažoval v česko-německé otázce a jeho názory je možno nalézt ve spisech *Schuld und Sühne*¹⁴⁵ a *Unter dem Rad der Geschichte*¹⁴⁶. V roce 1962 odjeli Pitter i Fierzová z tábora Valka do Švýcarska. V Curychu založil Pitter Husův sbor Čechů a Slováků, ve kterém sám kázal. Ke svým osmdesátým narozeninám za přímlyvy J.M. Lochmanna obdržel čestný doktorát z teologie od univerzity

¹⁴³ PITTER, Přemysl. *Slovo Boží dětem*. Sbírká promluv v Milíčově domě. APP, 1947.

¹⁴⁴ PASÁK, Tomáš. *Život Přemysla Pittra*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání ve spolupráci s Pedagogickým muzeem J.A. Komenského v Praze, 1995, s. 50.

¹⁴⁵ PITTER, Přemysl. *Schuld und Sühne: Vom Zusammenleben der Tschechen und Deutschen in den böhmischen Ländern*. München: Büro der Katholischen Exiljugend für Mitteleuropa, 1965.

¹⁴⁶ PITTER, Přemysl: *Unter dem Rad der Geschichte: ein Leben mit den Geringsten*. Zürich; Stuttgart: Rotapfel, 1970.

v Curychu. V době exilu napsal Pitter s P. Tigridem *A co my dnes*¹⁴⁷ a sám pak *Duchovní revoluce v srdci Evropy*¹⁴⁸, která byla vydána nejprve německy pod názvem *Geistige Revolution im Herzen Europas*¹⁴⁹. V Německu byl Pitter mnohem známější než v Československu. Úzce spolupracoval s J. Beranem nejenom v otázkách křesťanských, ale také praktických. Jeho jméno je v Jeruzalémě na Har ha – Zikaron (Hora Paměti), což se považuje za vysoké ocenění. Dále získal nejvyšší vyznamenání Spolkové republiky Německo za záchranu německých dětí. Skonal dne 15. února 1972 v Curychu a jeho popel byl rozptýlen na hřbitově v Affoltern am Albis.

Již výše je zmíněno, že spolu s Pavlou Moudrou založil roku 1924 měsíčník *Sbratření*, ve kterém byly postupně publikovány jeho přednášky a projevy. V úvodní stati prvního čísla *Nový občan*¹⁵⁰ nastiňuje Pitter ideu dalších výtisků. Jedná se o ostrou kritiku tehdejší společnosti, která volá po novém občanovi „*Chceme-li nový život a nový svět, musíme nejprve chtít nového občana... nový život a krásný život musí vytvořit někdo, kdo tento nový a krásný život v sobě má.*“¹⁵¹ Pittrovi šlo o opravdovost všech směrů, ke kterým se společnost hlásila, jako jsou humanita a pacifismus.

Článek *O duševním okolí člověka*¹⁵², který je vytištěn na pokračování v dalších dílech *Sbratření*, navazuje na první stať. Pitter zde zastává názor, že člověk byl podle Starého zákona stvořen jako obraz Boží, od kterého se postupně odklonil a ke kterému se musí zase navrátit. Tím, že se odklonil od Boha změnil podstatu práce z radosti na otroctví, ze života, který měl být rájem, si udělal peklo. Podle Pittra se nyní ocitáme na samém dně lidskosti, stejně jako marnotratný syn v L 15, který je na tom hůře než vepří, o které se stará. Dostáváme se na křižovatku, kdy se buď rozhodneme v takovémto životě pokračovat nebo se mu postavíme a i když nás to bude stát mnoho úsilí, očišťování a sebezapírání, vrátíme se k Bohu. K tomuto obrácení může dojít, když se v člověku ozve svědomí, neboli podle Pittra

¹⁴⁷ 550 let od mučednické smrti Husovy a 50 let od zahájení Masarykova boje za osvobození Čechů a Slováků a co my dnes?. Zürich: Svaz československých spolků ve Švýcarsku, 1965.

¹⁴⁸ PITTER, Přemysl. *Duchovní revoluce v srdci Evropy: pohled do dějin českého národa*. Praha: Kalich, 1995.

¹⁴⁹ PITTER, Přemysl. *Geistige Revolution im Herzen Europas: Quellen der tschechischen Erneuerung*. Zürich: Rotapfel – Verlag, 1968.

¹⁵⁰ PITTER, Přemysl. Nový občan, in: *Sbratření*. Praha: Přemysl Pitter, 1924, roč. 1, č. 1, s. 1-3.

¹⁵¹ Tamtéž.

¹⁵² PITTER, Přemysl. O duševním okolí člověka, in: *Sbratření*. Praha: Přemysl Pitter, 1924-1925, roč. 1, č. 2-4.

hlas Boží. A až se ten starý svět celý zbortí a nastoupí nový svět s pomocí pravdy, moudrosti a lásky, který je popsán v Janově evangeliu, bude na něm podle Pittra postavena celá nová společnost.¹⁵³

¹⁵³ Více viz. PITTER, Přemysl. Srážka dvou světů, in: *Sbratření*. Praha: Přemysl Pitter, 1935, roč. 11, č. 6.

Závěr

Z práce by se mohlo na první pohled zdát, že naprostá náboženská tolerance vedla ve skutečnosti k náboženské diskriminaci, konkrétně diskriminaci katolicismu. Podle mého názoru tomu tak v prvních letech bylo, ale situace se zase obrátila. Hlavní problém celé církevní krize bych spíše viděla v postupné nedůvěře v církevní organizace, která má zárodky v první světové válce a v průběhu druhé dochází k jejímu prohloubení. Ale nejde pouze o ztrátu důvěry v církev, ale o ztrátu víry vůbec. Snaha o postupnou rehabilitaci této situace není předmětem mé práce, ale vzhledem k dnešní situaci v České republice si odvážím tvrdit, že nebyla příliš úspěšná. Církev, které za první republiky vystupovaly pod rouškou racionality a otevřenosti pokroku a vědě byly postupem času vnímány jako odtržené od Boha. Katolicismus, který si stále zachovával svůj barokní háv, byl zase chápán jako dogmatická fosilie.

Z děl Jana Čepa a práce Přemysla Pittra vyplývá, že církevní situace za první republiky se velice silně odrážela v tvorbě i životě obou pisatelů. Motiv smrti a úzkosti jistě souvisel s Čepovou nejistotou v novém sekularizovanějším světě, kde staré hodnoty již pozbyly platnosti. Dvojí domov poukazuje na rozdvojenost v celém jeho životě, sám nedokázal zodpovědět otázku, zda byl doma v Myslechovicích nebo v Praze, v Čechách nebo v zahraničí, v realitě nebo v myšlenkách. Chtěl být u Boha, ale přitom se mu nechtěl úplně oddat. Byl rozpolcenou osobností, čehož si byl vědom a podle mého názoru to úzce souvisí s jeho vyznáním a dobou, ve které žil.

Přemysl Pitter si díky vlastní angažovanosti v první světové válce uvědomil přes počáteční nadšenost svůj odpor k ní a to ho vedlo k celoživotnímu boji za pacifismus. Díky své mírumilovnosti toleroval všechna ostatní náboženství a rád se o nich dozvídal co nejvíce mohl. Díky tomu si sestavoval jakousi náboženskou mozaiku všeho, co mu bylo sympatické. Oproti Čepovi byl sebevědomým, horlivým a společenským mužem, který před překážkami neutíkal a za mnohých nepříjemných situací si poradil.

Čep i Pitter působili ještě po druhé světové válce a za komunistického režimu byli trnem v oku představitelům Československého státu. Čep emigroval a šíření jeho děl bylo

zakázáno a Pittrova činnost byla omezena, což ho také donutilo k emigraci. Oba autoři jsou nyní postupně znovuobjevováni veřejností a oslavováni pro svou literární či sociální činnost.

Použitá literatura

a) Prameny

- 1) ČEP, Jan. *Dojmy z Anglie: s doslovem Mojžíra Trávníčka*. Šternberg: Sternberg, 2007. ISBN 978-80-903896-0-1.
- 2) ČEP, Jan. *Dvoji domov*. Praha: Vyšehrad, 1991. ISBN 80-7021-077-X.
- 3) ČEP, Jan. *Hranice stínu*. Brno: Proglas, 1996. ISBN 80-902146-1-4.
- 4) ČEP, Jan. *Malé řeči sváteční*. Řím: Křesťanská akademie, 1959.
- 5) ČEP, Jan. *O lidský svět: Rozhlasové úvahy*. Řím: Křesťanská akademie, 1953.
- 6) ČEP, Jan. *Polní tráva*. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-348-5.
- 7) ČEP, Jan. *Poutník na zemi*. Řím: křesťanská akademie, 1965.
- 8) ČEP, Jan. *Rozptýlené paprsky: essaye, proslovy a meditace*. Olomouc: Krystal, 1946.
- 9) ČEP, Jan. *Ruf der Heimat*. Prag: Mars, 1935.
- 10) ČEP, Jan. *Samomluvy a rozhovory*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1997. ISBN 80-7021-210-1.
- 11) ČEP, Jan. *Sestra úzkost*. Brno: Blok, 1969.
- 12) HROMÁDKA, J. L. *Katolicism a boj o křesťanství*. Praha: Bursík a Kohout, 1925.
- 13) MASARYK, T. G. *Světová revoluce*. Praha: Orbis a čin, 1925.
- 14) MASARYK, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1990. ISBN 80-7023-036-3.
- 15) MASARYK, T. G. *V boji o náboženství*. Třetí vydání. Praha: ČIN, 1947.
- 16) MASARYK, T. G. *Svět a Slované*. Druhé vydání. Praha: Nové Čechy, 1919.
- 17) MASARYK, T. G. *Slované po válce*. První vydání. Praha: Stanislav Minařík, 1923.
- 18) PITTER, Přemysl. *Duchovní revoluce v srdci Evropy: pohled do dějin českého národa*. Praha: Kalich, 1995. ISBN 80-7017-840-X.
- 19) PITTER, Přemysl. *Geistige Revolution im Herzen Europas: Quellen der tschechischen Erneuerung*. Zürich: Rotapfel – Verlag, 1968.
- 20) PITTER, Přemysl. *Mé náboženské krédo* (rukopis), in: APP, nezařaz.
- 21) PITTER, Přemysl. *Schuld und Sühne: Vom Zusammenleben der Tschechen und Deutschen in den böhmischen Ländern*. München: Büro der Katholischen Exiljugend für Mitteleuropa, 1965.
- 22) PITTER, Přemysl. *Slovo Boží dětem*. Sbírka promluv v Miličově domě. APP, 1947.
- 23) PITTER, Přemysl: *Unter dem Rad der Geschichte: ein Leben mit den Geringsten*. Zürich; Stuttgart: Rotapfel, 1970.
- 24) PITTER, Přemysl. *Úvodní prohlášení ke vzniku Nového Jeruzaléma*. S. 3, CAPP, kart. 1.

- 25) POPPER, Karl Raimund. *Otevřená společnost a její nepřátelé. I.* Praha: OIKOYMENH, 1994. ISBN 80-85241-53-6.
- 26) POURRAT, Henri. *Kašpar z hor.* Havlíčkův Brod: Literární čajovna Suzanne Renaud, 2001. ISBN 80-902231-5-X.
- 27) RÁDL, Emanuel. *Dějiny vývojových teorií v biologii XIX. století.* Praha: Jan Laichter, 1909.
- 28) RÁDL, Emanuel. *Křesťanství po válce ve světě a u nás.* Praha: Kostnická Jednota, 1925.
- 29) RAGAZ, Leonhard. *Od Krista k Marxovi, od Marxe ke Kristu.* Praha: Jan Laichter, 1935.
- 30) ŠALDA, F. X. *Šaldův zápisník V., 1932 – 1933.* Praha: Český spisovatel, 1992. ISBN 80-202-0311-7.
- 31) *550 let od mučednické smrti Husovy a 50 let od zahájení Masarykova boje za osvobození Čechů a Slováků a co my dnes?.* Zürich: Svaz československých spolků ve Švýcarsku, 1965.

b) sekundární literatura

- 1) BUTTA, Tomáš. *90 let Církve československé husitské.* Praha: Církev československá husitská, 2010. ISBN 978-80-7000-044-1.
- 2) FARSKÝ Karel et KALOUS František. *Československý katechismus: učebnice pro mládež a věřící církve československé.* První vydání. Příbram: vl.n., 1922.
- 3) FARSKÝ, Karel. *Liturgie církve československé.* Praha: Ústřední rada československé církve husitské, 1974.
- 4) FARSKÝ, Karel. *Zpěvník písní duchovních Církve československé.* Čtrnácté vydání. Praha: Blahoslav, 1951.
- 5) HLZ, F.: *Jiří Wolker po desíti letech.* Listy pro umění a kritiku 2, 1934.
- 6) HREJSA, Ferdinand. *Česká reformace.* Praha: Jos. R. Vilímek, 1914.
- 7) KOL. AUTORŮ. *Idea československého státu.* Praha: Národní rada československá, 1936.
- 8) KONÍČEK, Jiří. *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa: církevně-politický vývoj v letech 1918-1993.* Olomouc: Společnost pro dialog církve a státu, 2005. ISBN 80-239-6073-3.
- 9) KOSATÍK, Pavel. *Sám proti zlu.* Praha – Litomyšl: Paseka, 2009. ISBN 978-80-7185-971-0.
- 10) KRÁL, Josef. *Masaryk filosof humanity a demokracie.* Praha: Orbis, 1947.
- 11) KROFTA, Kamil. *Malé dějiny československé.* Praha: Orbis, Matice česká, 1947.
- 12) KROFTA, Kamil. *Z dob naší první republiky.* Praha: Jan Laichter, 1939.
- 13) KUBÍČEK, Tomáš. Druhý Čep. *Česká literatura*, 2014, 1, s. 35-45.

- 14) PASÁK, Tomáš. *Život Přemysla Pittra*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání ve spolupráci s Pedagogickým muzeem J.A. Komenského v Praze, 1995. ISBN 80-211-0212-8.
- 15) PEKAŘ, Josef. *Masarykova česká filosofie*. Třetí nezměněné vydání. Praha: Historický klub, 1927.
- 16) PEKAŘ, Josef. *O smyslu českých dějin*. Čtvrté opravené vydání. Voznice: Leda, 2013. ISBN 978-80-7335-231-8.
- 17) PUTNA, Martin C. *Česká katolická literatura 1918-1945*. První vydání. Praha: Torst, 2010. ISBN 978-80-7215-391-6.
- 18) MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Čtvrté přepracované vydání. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-39-4.
- 19) MAREK, Pavel. *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1917-1924)*. Brno: L. Marek, 2005. ISBN 80-86263-57-6.
- 20) MAREK, Pavel. *České schisma: příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917-1924*. Rosice u Brna: Gloria, 2000. ISBN 80-86200-36-1.
- 21) MAREK, Pavel. *Jan Šrámek a jeho doba*. První vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011. ISBN 978-80-7325-252-6.
- 22) MAREK, Pavel. *Pravoslavi v Československu v letech 1918-1942: příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku*. Brno: L. Marek, 2004. ISBN 80-86263-52-5.
- 23) McLEOD, Hugh. *Náboženství a lidé západní Evropy (1789-1989)*. Brno: CDK, 2007. ISBN 978-80-7325-124-6.
- 24) McLEOD, Hugh. *Sekularizace v západní Evropě (1848-1914)*. Brno: CDK, 2008. ISBN 978-80-7325-161-1.
- 25) SLAVÍK, Jan. *Husitská revoluce: studie historicko-sociologická*. Praha: Orbis, 1934.
- 26) ŠTRYCHOVÁ, Iva. *Motiv smrti v prozaickém díle Jana Čepa*. Svitavy: Křesťanská akademie v nakl. Trinitas, 1994. ISBN 80-901457-2-8.
- 27) TRÁVNÍČEK, Mojmír. *Pout' a vyhnanství: Život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996. ISBN 80-902146-0-6.

c) Periodika

- 1) *Sbratření*. Praha: Přemysl Pitter, 1924, roč. 1, č. 1.
- 2) *Sbratření*. Praha: Přemysl Pitter, 1924, roč. 1, č. 2.
- 3) *Sbratření*. Praha: Přemysl Pitter, 1925, roč. 1, č. 3.
- 4) *Sbratření*. Praha: Přemysl Pitter, 1925, roč. 1, č. 4.
- 5) *Sbratření*. Praha: Přemysl Pitter, 1925, roč. 1, č. 6.
- 6) *Sbratření*. Praha: Přemysl Pitter, 1926, roč. 3, č. 4.
- 7) *Sbratření*. Praha: Přemysl Pitter, 1933, roč. 9, č. 2.
- 8) *Sbratření*. Praha: Přemysl Pitter, 1933, roč. 10, č. 2.
- 9) *Sbratření*. Praha: Přemysl Pitter, 1933, roč. 10, č. 3.
- 10) *Sbratření*. Praha: Přemysl Pitter, 1933, roč. 10, č. 4.
- 11) *Sbratření*. Praha: Přemysl Pitter, 1933, roč. 10, č. 5.
- 12) *Sbratření*. Praha: Přemysl Pitter, 1935, roč. 11, č. 6.

Summary

This thesis focuses on the era of the first republic in Czechoslovakia, particularly with respect to Christianity. The main topic is the work of Jan Čep and Přemysl Pitter, two writers in this age. These important writers reflected on the secularization crisis for Christianity.

The opening chapter explores the constitution of Czechoslovakia, legislation, the relationship with Austria, the initial problems which partly led to the Second World War and the German minority. The introductory part is followed by a description of Christianity in this time, the establishment of new churches, critiques of the Catholic church and a description of the opinions of the first president, T.G. Masaryk, and his relation to some confessions.

The central focus of this thesis is the work of Jan Čep and the activities of Přemysl Pitter. The thesis analyses their works in relation to the religious atmosphere in the First Republic. Jan Čep was a Catholic writer of prose whose life was characterised by uncertainty and a loss of values. He grew up in another world and the new one was too strange for him and, as such, he never accepted the progress and rationalization of the modern world as he was always more a man of empathy, tenderness and emotion.

Přemysl Pitter was more open to the citizens and to the new world. He was very socially active, especially after the First World War and was one of the leading representatives of Czech pacifism. This social activism was evidenced by the many homeless or socially disadvantaged children that he helped. Both abstinent and vegetarian, Pitter led a strict lifestyle and he spoke out against smoking and vaccination. He was open to other religions from which he took what was congenial to him, to his personal belief system. Both of these authors' works were banned after the Second World War and are now being rediscovered.